

სსიპ - ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტი
ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა
და მარკეტინგის დეპარტამენტი

სოფიო ბაკურიძე

რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის
განვითარების შესაძლებლობები ატიპური
ეკონომიკური კრიზისის პირობებში
(აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის მაგალითზე)

ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორის აკადემიური ხარისხის
მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაციის

ავტორეფერატი

ბათუმი – 2022

ნაშრომი შესრულებულია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დარგობრივ დეპარტამენტში.

სამეცნიერო ხელმძღვანელი: **რეზო მანველიძე**
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

უცხოელი შემფასებელი: **მარიანა პეტროვა**
ეკონომიკის დოქტორი, “ISMA”
უნივერსიტეტის პროფესორი,
რიგა, ლატვია

შემფასებლები: **ნუგზარ თოდუა**
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

გელა მამულაძე
ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის
შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი

მერაბ დიასამიძე
ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

დისერტაციის საჯარო განხილვა შედგება 2022 წლის 1 ივლისს, 12:00 საათზე, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის სადისერტაციო საბჭოს მიერ შექმნილ სადისერტაციო კომისიის სხდომაზე. მისამართი: ქ. ბათუმი, ნინოშვილის ქ. №35. აუდ. №430.

სადისერტაციო ნაშრომის გაცნობა შესაძლებელია ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ილია ჭავჭავაძის ბიბლიოთეკაში - www.bsu.edu.ge

სადისერტაციო საბჭოს მდივანი: **ლეილა ცეცხლაძე** - ბიზნესის მართვის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი

ნაშრომის საერთო დახასიათება

თემის აქტუალობა. ტურიზმის ერთ–ერთ მნიშვნელოვან და დინამიკურად განვითარებად მიმართულებას რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმი წარმოადგენს.

თანამედროვე პირობებში შეინიშნება მისწრაფება ჯანსაღი ცხოვრების წესის დამკვიდრებისაკენ. ღირებულებათა თანამედროვე სისტემის განუყოფელ ნაწილად ჯანმრთელობაზე ზრუნვა და სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი აქტივობების ზრდა იქცა. სამკურნალო–გამაჯანსაღებელ ტურიზმზე მოთხოვნის ზრდა დაკავშირებულია, ერთი მხრივ, მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესებასთან, მეორე მხრივ კი, მათი ცხოვრების დონის ამაღლებასთან.

მსოფლიოში ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარებამ და იმავდროულად მოსახლეობის ყველა ფენაში სამკურნალო–გამაჯანსაღებელი ტექნოლოგიებისა და ჯანმრთელი ცხოვრების წესის მიმართ ინტერესის გაღვივების შედეგია ტურიზმის ახალი, პერსპექტიული სახეების წარმოშობა. მათგან აღსანიშნავია სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმი, რომელიც ტურისტული ადგილების მონახულების, გართობის და დასვენების პარალელურად მრავალფეროვანი სამედიცინო მომსახურების მიღებას გულისხმობს. ის არ შემოიფარგლება მხოლოდ სამკურნალო ოპერაციებით და გულისხმობს მისი თანმდევი პროცედურების კომპლექსსაც, კერძოდ: ქრონიკული დაავადებების პროფილაქტიკას, დაავადებათა საწყის ეტაპზე პრევენციულ დიაგნოსტიკას, გადატანილი გართულებებისა თუ ოპერაციების შემდგომ რეაბილიტაციას და სხვა.

სამედიცინო ტურიზმის, როგორც სრულფასოვანი ტურისტული სფეროს ჩამოყალიბების ეტაპად მიღებულია 21-ე საუკუნის შუახანები, როცა გლობალური პროცესების, ტურისტებისთვის სატ-

რანსპორტო საშუალებებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდის, ინტერნეტ და სოციალური ქსელების მეშვეობით ინფორმაციათა სწრაფი გაცვლის საშუალებით, ჩვეულებრივ პრაქტიკად იქცა სხვა ქვეყანაში სამედიცინო მომსახურების მიღება. აღნიშნულმა, თავის მხრივ, გამოიწვია ტურისტული მომსახურების ბაზრის სეგმენტის წარმოქმნა, რომელიც ხასიათდება მომხმარებელთან სპეციფიკური ურთიერთობით, ძირითადი თუ თანმხლები მომსახურების მიწოდების ტექნოლოგიური საფუძვლებით.

რადგან სამედიცინო ტურიზმი მრავალფუნქციურია და აერთიანებს მრავალ მიმართულებას, მისი, მხოლოდ ეკონომიკური მაჩვენებლებით შეფასება არის ძალიან რთული. ამაში იგულისხმება არა მხოლოდ იმ ფაქტორების დახასიათება, რომლებიც განსაზღვრავენ მოცემული ტიპის ტურიზმის ტრაექტორიას, არამედ იმ სპეციალიზებული სფეროების გამოყოფას, რომლებიც სამედიცინო მომსახურების გაწევის ნაწილში ერთმანეთს არ გადაკვეთენ.

მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაცია სამედიცინო ტურიზმს განსაზღვრავს, როგორც ტურისტულ მოქმედებათა ტიპს, რომელიც მოიაზრებს დამადასტურებელი (დიაგნოზი, მკურნალობა, პროფილაქტიკა და რეაბილიტაცია), სამკურნალო და სამედიცინო მომსახურების (როგორც ინვაზიური, ასევე არაინვაზიური ხასიათის) მედიცინის გამოყენებას, და ერთდროულად ითვალისწინებს დასვენებასა და გართობას (მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის ფორმულირება);

ევროპული საკურორტო ორგანიზაციის ფორმულირებით კი ის არის აქტიური დასვენების ტიპი, რომელიც გავლენას ახდენს ინდივიდის მორალურ-ფიზიკურ ჯანმრთელობასა და პიროვნების სრულ განვითარებაზე, და უკავშირდება პირის საცხოვრებელი ადგილიდან გადაადგილებას ტურისტული მოგზაურობისა და ქვეყნიდან გასვლის გზით.

ტურიზმის სფეროში ევროპის ასოციაციის სამედიცინო ექსპერტების ფორმულირებით კი სამედიცინო ტურიზმი არის დასვენების, გართობისა და ინდივიდუალური გამაჯანსაღებელი პროგრამების ერთობლიობა, რომელიც გულისხმობს მომხმარებლებზე ზრუნვას.

ზემოთ მოყვანილი განმარტებებიდან გამომდინარე, ტურიზმის სფეროს საერთაშორისო ორგანიზაციებს სამედიცინო ტურიზმის ცნების განმარტებისას არ აქვთ ერთიანი მეთოდოლოგიური მიდგომა, რაც კიდევ უფრო ართულებს პრაქტიკული რეკომენდაციების შემუშავებას ამ ტიპის ტურიზმის სტრატეგიული განვითარების საქმეში. სწორედ სხვა ფაქტორებთან ერთად აღნიშნული განაპირობებს თემის დამუშავების საჭიროებასა და მნიშვნელობას; სამედიცინო ტურიზმის, როგორც ინდუსტრიის ეკონომიკური სეგმენტისა და სოციალური სფეროს ელემენტის როლისა და მნიშვნელობის შესწავლის აქტუალობას.

სამედიცინო ტურიზმი ბევრ ქვეყანაში სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე აყვანილი სფეროა. მიუხედავად იმისა, რომ ის მეტნაკლებად ახალი დარგია, ძალიან სწრაფად ვითარდება.

რეაკრეაციული და სამედიცინო ტურიზმის განვითარება მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ადამიანების ჯანმრთელობის დაცვის თვალსაზრისით, ამ სფეროს დიდი პოტენციალი აქვს ეკონომიკური სარგებლის თვალსაზრისითაც, მისი მართვის სწორად დაგეგმარებას შეუძლია მნიშვნელოვნად გააუმჯობესოს ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება.

იმ ქვეყნებში, რომლებშიც სამედიცინო ტურიზმია განვითარებული, ჯანდაცვის ეს სფერო ეკონომიკის დამოუკიდებელ სფეროდაა მიჩნეული, ვინაიდან ის უზრუნველყოფს არა მხოლოდ სამედიცინო დაწესებულებათა ფინანსურ მდგრადობასა და შესაბამისად, მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესებასა და სამედიცინო პერსონა-

ლის ღირსეული ხელფასით უზრუნველყოფას, არამედ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ქვეყნის მთლიან შიდა პროდუქტზე.

მიმდინარე პანდემიურმა ვითარებამ მნიშვნელოვანი ზარალი მიაყენა მსოფლიო ეკონომიკას. ბუნებრივია, ამ მხრივ ვერც ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკა იქნებოდა გამონაკლისი. კორონავირუსით გამოწვეული პანდემიის მიმართ საქართველოს ეკონომიკის განსაკუთრებულ მგრძობიარობას სხვადასხვა ფაქტორი განაპირობებს. უპირველეს ყოვლისა ეს დაკავშირებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის სტრუქტურასთან, სადაც დარგობრივად ყველაზე დიდი წილი ისეთ ეკონომიკურ საქმიანობებზე მოდის, რომლებიც ყველაზე მეტად დაზიანდნენ კორონავირუსის პირობებში - ესენია საბითუმო და საცალო ვაჭრობა (13.9 %), უძრავ ქონებასთან დაკავშირებული საქმიანობები (11.4 %), მშენებლობის სექტორი (8.3%) და საფინანსო-სადაზღვევო საქმიანობები (6.1%). კიდევ ერთი გარემოება, რამაც კორონავირუსის პირობებში მაღალი ეკონომიკური დაქვეითება გამოიწვია დაკავშირებულია შრომის ბაზრის სტრუქტურასთან, სადაც დაქირავებით დასაქმებულთა რაოდენობა არაფორმალურ სექტორში თვითდასაქმებულთა რაოდენობას უტოლდება, მათ შორის მაღალია, ე.წ. პრეკარიულ და არასტაბილურ სამსახურებში დასაქმებულთა წილი, როგორცაა მომსახურების სფერო, ატიპიური დასაქმებები, სეზონური დასაქმება თუ სხვა.

ამ ვითარების ფონზე განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ სფეროს განვითარებისთვის რეალური გზის გამონახვა, რომლის მნიშვნელოვანი ნაწილია სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმი. დღევანდელი ატიპური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ერთ-ერთ პრიორიტეტულ მიმართულებად შეიძლება განვიხილოთ რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმი, რომელიც ისე როგორც არასდროს შეიძლება გახდეს მოთხოვნადი Covid-19-ით გამოწვეული შემდგომი მასიური გართულებების ფონზე.

კვლევის მიზანია რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობების შესწავლა ატიპური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში. მიზნიდან გამომდინარე დასახულია შემდეგი ძირითადი **ამოცანები**:

- რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები, მათთან დაკავშირებული გამოწვევები და არსებული რისკები;
- რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის მენეჯმენტის თავისებურებები და პრობლემები;
- სამკურნალო და რეკრეაციული ბაზრის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები;
- ტურიზმის საკვლევი ბაზრის ქართული გამოცდილების ანალიზი და პრობლემების გამოვლენა;
- სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობა აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში;
- რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარებისათვის ბუნებრივი და კულტურული, საკადრო, ტექნოლოგიური და სხვა პოტენციალის განვითარების შესაძლებლობების გამოკვლევა.

კვლევის საგანია რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობებისა და პერსპექტივების შესწავლა-გაანალიზება.

სამედიცინო ტურიზმის ბაზარი, როგორც ტურიზმისა და ჯანდაცვის სისტემის ინდუსტრიის ნაწილი, სახელმწიფო სტრუქტურების მხრიდან მოითხოვს განსაკუთრებულ ყურადღებას. რადგან სახელმწიფო რეგულირების ორგანოებიდან თუ სამეწარმეო სტრუქტურების მხრიდან სწორედ დროული და ხარისხიანი მომსახურების მიწოდებაზეა დამოკიდებული მომხმარებლის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობისთვის შესაძლო ნეგატიური შედეგის თავიდან აცილება.

კვლევის ობიექტია ატიპური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში საქართველოს პერსპექტივების გათვალისწინებით აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის განვითარების ხელშემწყობი სტრუქტურული, ორგანიზაციული და მმართველობითი ღონისძიებების შემუშავება. ამ თვალსაზრისით შეფასებულია აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ძლიერი და სუსტი მხარეები და დასახულია პერსპექტივები რეგიონში დარგის დაჩქარებული განვითარებისათვის.

კვლევის მეთოდოლოგიური და თეორიული საფუძველი: საკვალისფიკაციო ნაშრომის თეორიულ-მეთოდოლოგიურ საფუძველს წარმოადგენს რეკრეაციულ და სამკურნალო ტურიზმთან დაკავშირებით არსებული ფუნდამენტური გამოკვლევები, ტურიზმის განვითარების თეორიისა და პრაქტიკის სფეროში განხორციელებული სამეცნიერო და პრაქტიკული კვლევები ადგილობრივი და საერთაშორისო მასშტაბით გამოქვეყნებული მონოგრაფიები, სტატიები, სტატისტიკური მასალები.

სისტემური მიდგომიდან გამომდინარე საკვლევი ობიექტის შესწავლა-დამუშავებისას გამოყენებულ იქნა სინთეზისა და ანალიზის, ინდუქციის, დედუქციისა და სხვა მეთოდები. ნაშრომში გამოყენებული საინფორმაციო მასალა ეყრდნობა საქართველოს ეკონომიკური და მდგრადი განვითარების სამინისტროს, სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფინანსთა და ეკონომიკის სამინისტროს, ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციისა და აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის საინფორმაციო ბაზას.

ძირითადი მეცნიერული სიახლეები:

– წარმოდგენილია რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის არსი, თავისებურებები, განვითარების ტენდენციები და შესაძლებლობები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში;

– გაანალიზებულია რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის განვითარების ტენდენციები საქართველოში, აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში და ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში, ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკაში;

– მოცემულია სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის ბაზრის სოციალურ–ეკონომიკური მნიშვნელობა, დანიშნულება და წარმოდგენილია ძირითადი კრიტერიუმების ანალიზი;

– გაანალიზებულია კრიზისულ და პოსტკრიზისულ პერიოდში სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის რეკონსტრუქციის, ტრანსფორმაციისა და მოდერნიზაციის მექანიზმები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში;

– წარმოდგენილია მოწინავე გამოცდილებისა და ადგილობრივი სპეციფიკის გათვალისწინებით სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის პროდუქტების ექსპორტის ორგანიზების ტექნოლოგიები;

– შემუშავებულია სფეროს ეფექტიანი განვითარების ბიზნეს-მოდელები და სტრუქტურა, სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის სუბიექტების ფუნქციონირების ორგანიზაციულ–მმართველობითი მექანიზმების ანალიზის გათვალისწინებით.

– ჩამოყალიბებულია არგუმენტირებული წინადადებები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის ბუნებრივი, სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის ბუნებრივი, სავაჭრო, გეოპოლიტიკური, ტექნოლოგიური და ორგანიზაციული პოტენციალის რეგიონული გამოყენების შესახებ;

– დასაბუთებულია სახელმწიფო და კერძო პოტენციალის ეფექტიანი ინტეგრაციის მექანიზმები სამკურნალო და რეკრეაციული ტურისტული სუბიექტების სოციალური პასუხისმგებლობის ხარისხის ამაღლების, საშუალო და დაბალი შემოსავლის სოციუმის ინტერესების დაკმაყოფილების მიზნით.

კვლევის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა: ნაშრომის ძირითადი დებულებები, კვლევის შედეგები, თეორიული და პრაქტიკული რეკომენდაციები შეიძლება გამოყენებული იქნას უმაღლესი სასწავლებლების მიერ ტურიზმის დარგის სპეციალისტების მომზადებისას. დაეხმარება სახელმწიფო ორგანოებს ტურიზმის სფეროში სათანადო ეკონომიკური გადაწყვეტილებების მიღების დროს და რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარებისათვის კონკურენტუნარიანი სტრატეგიის შესამუშავებლად.

ნაშრომის აპრობაცია. სადისერტაციო ნაშრომი განხილულია და მოწონებულია ეკონომიკის და ბიზნესის ფაკულტეტის ბიზნესის ადმინისტრირების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის დეპარტამენტის გაფართოებულ სხდომაზე 2022 წლის 19 დეკემბერს.

ნაშრომის სტრუქტურა: სადისერტაციო ნაშრომი შედგება შესავლის, სამი თავის, რვა ქვეთავისა და დასკვნითი ნაწილისაგან. დართული აქვს გამოყენებული ლიტერატურის სია.

კვლევის მიზნისა და ამოცანების, მიღებული შედეგების, არგუმენტირებული დასკვნებისა და რეკომენდაციების შესამუშავებლად ნაშრომი ჩამოვყალიბეთ შემდეგი სტრუქტურით:

შესავალი

თავი I. რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის ფუნქციონალური მნიშვნელობის განსაზღვრის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები

1.1 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები, გამოწვევები და რისკები

1.2 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის მენეჯმენტის თავისებურებები და პრობლემები

1.3 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის განვითარების თანამედროვე ტენდენციები

თავი II. რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზი, შეფასება და განვითარების პერსპექტივები

2.1 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური მახასიათებელი

2.2 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის ქართული გამოცდილების ანალიზი და განვითარების სისტემური პრობლემების გამოვლენა

2.3 პოსტკრიზისულ პერიოდში რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის მოდერნიზაციის პერსპექტიული მიმართულებების განსაზღვრა

თავი III. სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის წარმატებული პრაქტიკის ბიზნესმოდელებისა და მექანიზმების ორგანიზაციულ სტრუქტურული ანალიზი

3.1 სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის ექსპორტის ორგანიზების თანამედროვე ტექნოლოგიები – მოწინავე გამოცდილება

3.2 რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები და პერსპექტივები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში

დასკვნები და წინადადებები

ნაშრომის ძირითადი შინაარსი

ნაშრომის პირველი თავი - „რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის ფუნქციონალური მნიშვნელობის განსაზღვრის თეორიულ-მეთოდოლოგიური მიდგომები“ - თავის მხრივ სამი ქვეთავისგან შედგება.

პირველ ქვეთავში - „რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების განმსაზღვრელი ფაქტორები, გამოწვევები და რისკები“ - წარმოდგენილია სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული შეხედულებები სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმის არსის შესახებ; განხილულია ფაქტორები, რომლებიც განსაზღვრავენ სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის განვითარებას, სექტორში არსებულ გამოწვევებსა და პრობლემებს.

საყურადღებოა, რომ სამეცნიერო ლიტერატურა არ იცნობს სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმის განმარტების ერთიან საყოველთაოდ მიღებულ განმარტებას. სხვადასხვა მკვლევარი ამ ტერმინის განმარტებისას ყურადღებას მის სხვადასხვა თავისებურებებზე ამახვილებს, თუმცა ყველა თანხმდება იმაზე, რომ ის დასვენებისა და სამედიცინო სერვისის მიღების კომბინაციაა.

ჩვენის აზრით, რეკრეაციულ და სამედიცინო ტურიზმის განვითარებას მრავალი ფაქტორი განსაზღვრავს. მის განვითარებაზე დამოკიდებული ადამიანის ჯანმრთელობა, შრომისუნარიანობის შენარჩუნება. ხშირად ადამიანის სოციალური იდენტიფიცირებაც კი სწორედ იმის მიხედვით ხდება, თუ რამდენად დაცულია ის მავნე ხელოვნური თუ ბუნებრივი ფაქტორებისაგან.

ამდენად, სამედიცინო ტურიზმი ფიზიკური, ფსიქოლოგიური და სოციალური ღონისძიებების ურთიერთკავშირია, რომელიც მიზნად ისახავს არა მხოლოდ ადამიანის პროფილაქტიკას, არამედ სასიცოცხლო ძალების აღდენასა და მკურნალობას; ადამიანის-

თვის ჯანსაღი ცხოვრების ჩვევების შეთავაზებასა და განვითარებას.

სამედიცინო ტურიზმის განვითარება მნიშვნელოვანია ბიზნესის განვითარების კუთხითაც. ისეთი ქვეყნისთვის, როგორც საქართველოა, სადაც არაერთი სხვადასხვა ტიპის საკურორტო ადგილია, ამ ბიზნესს განვითარების დიდი პერსპექტივა აქვს და სწორი მართვისა და დაგეგმარების შემთხვევაში, მას დიდი წვლილის შეტანა შეუძლია ქვეყნის ეკონომიკაში.

სამედიცინო ტურისტების რაოდენობის კუთხით ლიდერი ქვეყნები სამედიცინო ტურიზმის რომელიმე კონკრეტულ სეგმენტზეა ორიენტირებული. მაგ. ტაილანდსა და ინდოეთში ყველაზე ხშირად ჩადიან ორთოპედიული და გულ-სისხლძარღვთა პრობლემების გადასაჭრელად, ხოლო კორეისა და ჩინეთის სამედიცინო ტურიზმი პაციენტს აღმოსავლურ და დასავლურ ტრადიციულ მედიცინას სთავაზობს. რუსეთის სამედიცინო ტურიზმის მთავარ რგოლად სანატორიუმებში მკურნალობა მიიჩნევა, დასავლეთ ევროპაში ამ თვალსაზრისით ცენტრალურ ადგილს იკავებს spa- და wellness-ოტელები, და სხვა spa-კატეგორიები, რომლის მთავარი ფუნქცია პროფილაქტიკა და გაკაჟებაა. ვინაიდან სამედიცინო ტურიზმის მომსახურებით მოსარგებლეთა 50%-ზე მეტი ქალია, ამიტომ გაცილებით მოთხოვნადია ის მომსახურებები, რომლებიც კოსმეტოლოგიასა და რეპროდუქციულ ჯანმრთელობას უკავშირდება.

სამედიცინო ტურიზმის განვითარება პირდაპირ კორელაციაშია ტურიზმის იმ მიმართულებების განვითარებასთან, რომლებიც ყველაზე მეტად მოთხოვნადია სამედიცინო ტურისტების მხრიდან. სამედიცინო ტურიზმის მომსახურების მისაღებად ჩამოსული ტურისტები კი ყველაზე ხშირად სარგებლობენ მედიცინის ისეთი მიმართულებებით, როგორცაა: კოსმეტიკა, სტომატოლოგია, კარდიო, ორთოპედიული და ბარიატრიული ქირურგია, ექ-

სტრატეგორპორარული განაყოფიერება, ქსოვილებისა და ორგანოების ტრანსპლანტაცია.

სამედიცინო ტურიზმის განვითარების ფაქტორებად ძირითადად სახელდება თანამედროვე ტექნოლოგიები, დაბალი ფასები და მაღალკვალიფიციური სამედიცინო დახმარება. თუ ადრე ხარისხიანი სამედიცინო მომსახურების მისაღებად განვითარებადი ქვეყნებიდან განვითარებულ ქვეყნებში მიემგზავრებოდნენ, დღეს ტენდენცია შეცვლილია და სამედიცინო ტურისტები სწორედ განვითარებული ქვეყნებიდან მიემგზავრებიან განვითარებად ქვეყნებში ხარისხიანი სამედიცინო სერვისების მისაღებად. როცა სამედიცინო ტურისტებს განვითარებული ქვეყნებიდან სამედიცინო მომსახურების მიღების თვალსაზრისით იზიდავთ ისეთი ქვეყნები, როგორცაა, ინდოეთი და ტაილანდი, ეს ნიშნავს, რომ სამედიცინო ტურიზმი ხელს აძლევს პაციენტებს მნიშვნელოვნად შეამცირონ ჯანდაცვაზე გაწეული ხარჯი და დრო, რომელსაც ისინი სამედიცინო დახმარების მიღების მოლოდინში ხარჯავენ. პაციენტები მზად არიან იმოგზაურონ განვითარებად ქვეყნებში მაღალხარისხიანი სამედიცინო მომსახურების დაბალ ფასად მისაღებად, რაც საკუთარ ქვეყანაში გაცილებით ძვირი დაუჯდებადათ.

კვლევამ, რომელმაც ჰონგ-კონგის სამედიცინო ტურიზმის სფერო შეისწავლა, და რომელშიც მონაწილეობას იღებდნენ კერძო და სახელმწიფო სამედიცინო დაწესებულებების, ასევე ჯანდაცვის სფეროს სახელმწიფო ორგანოების წარმომადგენლები, დაადგინა ამ კონკრეტული ტიპის ექსპორტის განვითარების ძირითადი ფაქტორები. ესენია:

- კოორდინირებული პოლიტიკა;
- სამედიცინო მომსახურების ექსპორტთან დაკავშირებული ურთიერთშეთანხმებული ნორმატიული აქტები;
- სახელმწიფო მხარდაჭერა;

- პაციენტების ქვეყანაში შესვლის გამარტივება;
- მოსახლეობის მოთხოვნილებები ჯანდაცვის სფეროს მიმართ.

ამ ბარიერების გადასალახავად საჭიროა სარეკლამო პოლიტიკაზე მუშაობა, ხელისუფლების მხრიდან სამედიცინო ტურიზმის ბაზარზე ინვესტიციებით წახალისების პოლიტიკის გაძლიერება, უცხოელი მოქალაქეების მიღებისა და მკურნალობის სტანდარტების დადგენა, ჰონგ-კონგის სამედიცინო დაწესებულებებში უცხო ქვეყნის მოქალაქეებისთვის სამედიცინო მომსახურების სპექტრის განვითარება. გამოვლინდა ოთხი სამოტივაციო ფაქტორი, რომლებიც გავლენას ახდენს ამ სფეროს განვითარებაზე:

- სამედიცინო ხასიათის მომსახურებაზე დაბალი ფასები;
- ფასებისა და ხარისხის შესაბამისობა;
- ასევე კულტურული სიახლოვე;
- დროის ფაქტორი.

სამედიცინო ტურიზმი ხასიათდება მისთვის ნიშანდობლივი პრობლემებითა და რისკებით. სამედიცინო ლიტერატურა მათ რამდენიმე ძირითად ტიპად ჰყოფს. ისინი ეხება - მომსახურების ხარისხს, ჯანდაცვის საერთო საკითხებს, მკურნალობისა და ტურიზმის კომბინაციას, ეთიკურ შედეგებს, სამედიცინო ტურიზმის ნაკლებად განვითარებული მიმართულებებს, მარკეტინგის დაბალ ხარისხს, კლიენტთა ნდობასა და აკრედიტაციას, პოლიტიკასა და ამ ელემენტების გავლენას უცხოელ პაციენტებზე.

სამედიცინო პრაქტიკის დანერგვისას მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება მოქალაქეთა მენტალიტეტსა და კანონმდებლობას. მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს აღმსარებლობა, კულტურული ტრადიციები, რომლებიც გავლენას ახდენენ სამედიცინო ტურიზმის განვითარებაზე. მომსახურების მოთხოვნის ზრდასთან ერთად ჩნდება სულ უფრო მეტი რისკი და პრობლემა. ასეთ რისკებს მიეკუთვნება ქირურგიული და ინფექციური მკურნალობები.

ტურიზმის მომხმარებელი პაციენტების სურვილია, მათი მკურნალობისას ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენება, მაღალხარისხიანი სამედიცინო მომსახურებისა და მისი თანმდევი მომსახურებების მიღება. პაციენტთან მიდგომები უნდა იყოს ინდივიდუალური, სამედიცინო პერსონალის მხრიდან საჭიროა მეტი ყურადღება და ყველა მომსახურება უნდა იყოს კომფორტული. ამას გარდა, პაციენტები ინფორმირებული უნდა იყოს ყველა იმ რისკის შესახებ, რომელიც ახლავს მსგავს მომსახურებას. მათ უნდა ჰქონდეთ ზუსტი ინფორმაცია კონკრეტულ ქვეყანაში სამედიცინო დახმარების ხარისხის შესახებ.

სამედიცინო ტურიზმის გამოწვევების ჩამონათვალშია ისეთი პრობლემა, როგორცაა - პროფესიონალური სამედიცინო კადრების საზღვარგარეთ გადინება. მაღალი შემოსავლისა და სამუშაო ადგილის ძიებაში ექიმები განვითარებულ ქვეყნებში მიემგზავებიან, რაც უბიძგებს პაციენტებს, რომ სამედიცინო მომსახურების მისაღებად სხვა ქვეყანას მიმართონ. ასევე, სადავო ხდება სამეცნიერო აღმოჩენების ავტორობის საკითხი და ბევრი სხვა რამ, რაც ახდენს სამედიცინო ტურიზმის ინტენსიურობის დადებითი ასპექტების ნიველირებას, მათ შორის აფერხებს სამედიცინო მომსახურებასა და ხელმისაწვდომობას მეცნიერულ-ტექნიკურ პროგრესზე.

პროფესიონალი კადრების განვითარებულ ქვეყანაში გადინება იმის მიზეზიც ხდება, რომ ქვეყანაში, რომელსაც ისინი ტოვებენ, იკლებს სამედიცინო მომსახურების ხარისხი და სამედიცინო დახმარების ხელმისაწვდომობა, რაც თავის მხრივ პროვოცირებას უკეთებს პაციენტებს, რომ სამედიცინო დახმარებისთვის მიმართონ სხვა ქვეყანას. მსგავსი ემიგრაციით გამოირჩევა - კონგოს რესპუბლიკა, გაიანა, ლიბერია, გრენადა, იამაიკა, სურინამი, მალავი, ზამბია.

ავსტრალიის პრაქტიკის გათვალისწინებით, არსებობს სამედიცინო ტურიზმის განვითარების სამი შემაფერხებელი ფაქტორი. ესენია:

- ჯანდაცვის დაწესებულებებზე პაციენტების ხელმისაწვდომობის ნაკლებობა;
- თანამშრომლობის არარსებობა პრაქტიკოს სპეციალისტებს შორის;
- ხელისუფლებისა და ჯანდაცვის დაწესებულებებს შორის თანამშრომლობის არარსებობა.

კვლევების შედეგად დადგინდა, რომ განვითარებად ქვეყნებში სამედიცინო ტურიზმის სეგმენტის ზრდა პირდაპირ კორელაციაშია სამედიცინო სექტორში ხელფასის მატებასთან, რითაც ხდება კვალიფიციური სამედიცინო მუშაკის შენარჩუნება, სხვა შემთხვევაში ისინი ტოვებენ ქვეყანას. თუმცა, სამედიცინო ტურიზმის განვითარების შედეგად სუსტდება სამედიცინო მომსახურების შიდა სექტორი, რის გამოც სუსტდება ეკონომიკაში შრომის პროდუქტიულობა. სამედიცინო ტურიზმს შეუძლია ქვეყნის შიდა კეთილდღეობის გაუმჯობესება, იმ შემთხვევაში, თუ მიგრაციის შენარჩუნებისა და ტურიზმის ექსპორტის სარგებელი გადაწონის შემოსავლის კლებასა და პროდუქტიულობის შემცირების ტენდენციას.

შემდეგ ქვეთავში განხილულია სამედიცინო ბაზრის თანამედროვე ტენდენციები.

დროსათან ერთად იცვლება სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის ტენდენციებიც, თუ მანამდე განვითარებული ქვეყნების მოქალაქეები სამედიცინო მომსახურების მისაღებად მიემგზავრებოდნენ განვითარებულ ქვეყნებში, რათა მაღალი ხარისხის სამედიცინო სერვისი მიეღოთ, დღეს ეს ტენდენცია შეცვლილია. მაღალი ხარისხის სამედიცინო მომსახურების გაწევა უკვე ბევრი განვითარებადი ქვეყნის სამედიცინო სექტორს შეუძლია, ხოლო ამ სერვისის საფასური განვითარებული ქვეყნების ფასთან შედარებით გაცილებით დაბალია. ამიტომ დღეს ხშირია შემთხვევა, როცა განვითარებული

ქვეყნებიდან სამედიცინო ტურიზმით მოსარგებლები სწორედ განვითარებად ქვეყანაში მიდიან. აქ ისინი გაცილებით დაბალ ფასად ისეთივე მომსახურებას იღებენ, როგორსაც მიიღებდნენ საკუთარ ქვეყანაში.

დღეს სამედიცინო მომსახურების მიზნით უცხო ქვეყანაში წასვლის ძირითად მიზეზებად ტურისტების დიდი ნაწილი ასახელებს:

- უფრო მაღალი ხარისხის მომსახურების მიღების შესაძლებლობას, ვიდრე ამას მიიღებდნენ საკუთარ ქვეყანაში;
- სამედიცინო მომსახურების დაბალ ფასებს (არის სერვისები, რომელთა მოცვაც საყოველთაო ჯანდაცვის ფარგლებში არ ხდება. მისი რეალური ფასი კი საკუთარ ქვეყანაში გაცილებით მაღალია, ვიდრე რომელიმე მეზობელ ქვეყანაში);
- კონფიდენციალურობას (ანონიმურობას);
- და ყველა ტიპის სერვისის მაღალ ხარისხს.

საგულისხმოა, რომ საზღვარგარეთ სამკურნალოდ წასულ ტურისტთა რიცხვი დღითიდღე იზრდება. “Global Wellness Tourism”-ის მონაცემებზე დაყრდნობით, 2018 წელს მსოფლიოში სამკურნალო-გამაჯანსაღებელი ტურიზმის ბაზარი 4,5 ტრილიონ დოლარად შეფასდა, 2019 წელს 4,9 ტრილიონ დოლარამდე გაიზარდა. თუმცა 2020 წელს ამ მიზნით ტურისტებმა 4,4 ტრილიონი დოლარი დახარჯეს, რაც კოვიდის გლობალური პანდემიით იყო გამოწვეული. ორგანიზაციის პროგნოზით, 2025 წელს ეს რიცხვი 7 ტრილიონ დოლარს მიაღწევს.

სპეციალიზებული სააგენტოები აკეთებენ იმ ქვეყნების სამედიცინო ტურიზმის განვითარების ანალიზს, შეფასებასა და ანგარიშგებას, რომლებიც სამედიცინო დახმარებას გაუწევენ უცხო ქვეყნის მოქალაქეებს. ისინი განსაზღვრავენ ქვეყნის მომხიბლაობას სამედიცინო ტურისტებისთვის, რომლის დროსაც ითვალისწინებენ

ქვეყნის საერთო იმიჯსა და ეკოლოგიას, სამედიცინო და ტურისტული ინფრასტრუქტურის მდგომარეობას, სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობასა და ხარისხს და შედეგად ადგენენ ინტეგრალურ მაჩვენებელს (ინდექსს), რომელიც აფასებს სამედიცინო ტურისტებისთვის ქვეყნის მომხიბვლელობის ხარისხს.

შეფასების განმსაზღვრელი ფაქტორები იყოფა სამ ჯგუფად:

1. პირველ ჯგუფში შედის ეკონომიკური მაჩვენებელი, მოსახლეობის ცხოვრების დონე და ქვეყნის უსაფრთხოება, ნაციონალური ვალუტის გაცვლითი კურსის მისაღები ფასი, ასევე კულტურული ასპექტები;

2. მეორე ჯგუფში შედის ქვეყნის, როგორც ტურისტული ობიექტის მომხიბლაობა. ასევე, როგორია ქვეყანა დანახარჯების თვალსაზრისით. აქ შედის როგორც მკურნალობის ხარჯები, ასევე, მგზავრობისა და საცხოვრებლის საფასური;

3. მესამე ჯგუფში ფასდება სამედიცინო მომსახურების ხარისხი - ინოვაციური ტექნოლოგიების გამოყენება, სამედიცინო ცენტრების საერთაშორისო აკრედიტაცია, ექიმებისა და სამედიცინო პერსონალის სერტიფიკაცია, ჯანდაცვის კრიტერიუმების შესაბამისობა საერთაშორისო სტანდარტებთან, ახალი და ხარისხიანი სამედიცინო მოწყობილობა. გარდა ამისა, (არსებობის შემთხვევაში) ფასდება სამედიცინო ორგანიზაციების დამოუკიდებელი რეიტინგი, პერსონალის საერთაშორისო გამოცდილება (ენების ცოდნის, ლოიალურობისა და მეგობრულობის ჩათვლით) და უცხოელი მოქალაქეებისთვის სამედიცინო დახმარების აღმოჩენის სისტემის ორგანიზება.

სამედიცინო ტურისტების მხრიდან ქვეყნების მომხიბლაობის რეიტინგის მიხედვით სამედიცინო ტურისტებისთვის ყველაზე მომხიბლავი ქვეყნებია - კანადა, აშშ, დიდი ბრიტანეთი, ისრაელი, კორეა, ინდოეთი. ევროპაში სამედიცინო ტურიზმის განვითარე-

ბით ლიდერ ქვეყნებად მიიჩნევა - გერმანია, საფრანგეთი, იტალია, ესპანეთი.

კონკრეტული ქვეყნიდან სამედიცინო ტურისტის მოგზაურობას სხვადასხვა მიზეზი შეიძლება ჰქონდეს. მაგ, ამერიკის მოქალაქეების პრიორიტეტი, როცა ისინი სამედიცინო სერვისის მისაღებად უცხო ქვეყანაში გადიან, ძირითადად, მომსახურების ფასია; რუსეთის მოქალაქეების პრიორიტეტები უმეტეს შემთხვევაში ტექნოლოგიურ და ინოვაციურ სიახლეებს გულისხმობს.

იმ ქვეყნებში, რომლებშიც სამედიცინო ტურიზმი მაღალ დონეზე განვითარებული, ინფრასტრუქტურა განვითარდა საერთაშორისო სტანდარტების გათვალისწინებით, შემუშავდა საკანონმდებლო ბაზა და სახელმწიფო მხარდაჭერის მექანიზმი. ამის კარგი მაგალითია სამხრეთი კორეა, სადაც სწრაფი ტემპით ვითარდება სამედიცინო ტურიზმი. სამედიცინო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით ევროპის ერთ-ერთი ფავორიტია გერმანია.

Medical Tourism Index-ის ანალიზის მიხედვით, მოსახლეობის რაოდენობისა და ქვეყანაში შემოსული სამედიცინო ტურისტის რაოდენობის შეფარდებამ აჩვენა, რომ ამ კუთხით უპირობო ლიდერია ისრაელი, რომელიც წელიწადში 30 000 უცხოელ სამედიცინო ტურისტს მასპინძლობს (მსოფლიო რეიტინგში მე-8 ადგილი უჭირავს). ისრაელი დიდ რესურსს დებს საერთაშორისო დონეზე ქვეყანაში სამედიცინო ტურიზმის მარკეტინგის განვითარებისთვის.

ქვეყნის მხრიდან მხარდაჭერასა და კოორდინაციის გამართულ სისტემას შეუძლია ტურისტების ახალი ნაკადების მოზიდვა, რომელთაც დამოუკიდებლად გაუჭირდებოდათ მსგავსი მოგზაურობის დაგეგმვა. ამ მომსახურების ხელმისაწვდომობის გასაზრდელად ძალიან ბევრ ქვეყანაში განვითარებულია საპაკეტო მომსახურება, რომელიც მოიცავს გადაფრენის ორგანიზებას, სავიზო პრობლემების გადაჭრას და პაციენტს სთავაზობენ დამატებით ფასდაკლებებს

სხვადასხვა მომსახურებაზე. სამედიცინო აგენტების საქმიანობა განსაკუთრებით დიდ მნიშვნელობას იძენს განვითარებად ქვეყნებში.

ქვეყნის შერჩევასა სამედიცინო მომსახურების მიღების მსურველები ეყრდნობიან ოთხ წყაროს: კვალიფიციური კადრების (სამედიცინო აგენტების) რჩევებს; ნაცნობების რჩევებს, რომლებსაც უცხოეთში მკურნალობის გამოცდილება აქვთ; სარეკლამო კომპანიებს, და ახალ გამოცემებს, წიგნებს, კინოინდუსტრიას.

სახელმწიფო პოლიტიკა მნიშვნელოვან როლს თამაშობს ამ სფეროს განვითარებაში. მას შეუძლია გავლენა იქონიოს პაციენტის მიერ ქვეყნის შერჩევის საკითხზე და იქ დახმარების მიღების ყველა კონკრეტულ დეტალზე. საყურადღებოა ინდოეთის პრაქტიკა, რომლის ხელისუფლებამაც უცხოელი სამედიცინო ტურისტებისთვის სპეციალური M-ვიზის მიღების პრაქტიკა დანერგა. მალაიზიის ჯანდაცვის სამინისტრომ კი შექმნა ნაციონალური კომიტეტი, რომლის მოვალეობაა ქვეყანაში სამედიცინო ტურიზმის განვითარების სტიმულირება. თურქეთის ჯანდაცვის სამინისტრომ ამ მიზნით შეიმუშავა და მოქმედებაში მოიყვანა ტურიზმის ნაციონალური მედიცინის წახალისების მექანიზმი, რომელიც ითვალისწინებს გარკვეულ ეკონომიკურ შეღავათებს როგორც ტურისტების მიმღები სამედიცინო დაწესებულებებისთვის, ასევე იქ სამკურნალოდ ჩამოსული პაციენტებისთვის.

სახელმწიფოს მხრიდან სწორედ მსგავს მიდგომებს შეუძლია შექმნას შესაფერისი პირობები ქვეყანაში სამედიცინო ტურიზმის განსავითარებლად. ასეთი მიდგომები სასარგებლოა პროფესიული გაერთიანებისა და ბიზნესისთვისაც, რომლებსაც მოქმედებაში მოჰყავთ ეს მექანიზმები.

ჩვენ ვეთანხმებით იმ მკვლევართა აზრს, რომლებიც სამედიცინო ტურიზმის განვითარების ხელისშემწყობ ფაქტორებად მიიჩნევენ:

- ჯანდაცვის სფეროში სახელმწიფო და კერძო ინვესტიციების ინტერპრეტაციას;

- სამედიცინო ცენტრების თანამედროვე მოწყობას, რომელთაც ექნებათ საერთაშორისო აკრედიტაცია;

- სამედიცინო მომსახურების ფასისა და ხარისხის ოპტიმალურ შესაბამისობას;

- სხვა ქვეყნებთან შედარებით მომხმარებლისთვის დაბალი ფასის შეთავაზებას;

- ქვეყნის პოლიტიკურ და სოციალურ სტაბილურობას;

- თანამედროვე განვითარებული ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოწყობას;

- სამედიცინო მომსახურების ხარისხის დამასაბუთებელი რეპუტაციის ამაღლებას;

- ჯანდაცვის სფეროში ისტორიულად დადასტურებული ინოვაციებისა და ტექნოლოგიური მიღწევების გამოყენებას;

- თანამედროვე სტანდარტით მედპერსონალის, სამედიცინო მენეჯერებისა და მარკეტინგის სპეციალისტების მომზადებას.

ჩვენის აზრით, დამატებითი ფაქტორები, რომლებიც იწვევენ სერვისით მოსარგებლის დაინტერესებას, არის:

- სატრანსპორტო-ლოჯისტიკური მომსახურება, გასართობი და კულტურული ღონისძიებები;

- ასევე, ინფორმაცია კლიმატური პირობებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის მენტალიტეტის თავისებურებებზე.

მიგვაჩნია, რომ პაციენტის არჩევანზე განსაზღვროს ქვეყანა, სადაც მიიღებს სამედიცინო დახმარებას მოქმედებს შემდეგი ფაქტორები:

1. ეკონომიურობის ფაქტორი;

2. ხელმისაწვდომობა-როცა აუცილებლად ჩასატარებელი მკურნალობა რაღაც ფაქტორების გამო მისთვის ხელმისაწვდომი

არ არის - ეს შეიძლება იყოს საცხოვრებელი ადგილის ფაქტორი, ან შესაძლებელია მომსახურება არ იწვევდეს პაციენტის ნდობას;

3. დროის ფაქტორი-კვალიფიციური, მაღალტექნოლოგიური სამედიცინო მომსახურების მიღება ხანგრძლივი ლოდინის გარეშე, დამახასიათებელია ისეთი ქვეყნებისთვის, როგორცაა: დიდი ბრიტანეთი, კანადა და ა.შ.;

4. მიმღებლობა-მომსახურება, რომელიც შეიძლება იყოს ხელმისაწვდომი და ეკონომიური, მაგრამ ამავდროულად იყოს მიუღებელი რომელიმე ქვეყნისთვის ან სოციალური ფენისთვის რელიგიური, პოლიტიკური თუ სხვა სოციალური მოტივით;

5. სხვა დამატებით ფაქტორებში შედის უკეთესი მკურნალობის შესაძლებლობა, თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენება, მაღალი კლასის სპეციალისტების თავმოყრა, ან გამონაკლისის სახით მათი გამოძახება და პაციენტის მიმართ პერსონალური ყურადღების გამოჩენა.

ანალიზის საფუძველზე დავაჯგუფეთ ძირითადი ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებს ვიზიტორის სამედიცინო ტურიზმის არჩევის მოტივაციაზე და სამკურნალოდ უხვო ქვეყანის არჩევანზე:

1. საერთაშორისო აკრედიტაციის მქონე მაღალტექნოლოგიური სამედიცინო ინოვაციური ცენტრები;

2. მკურნალობის ინოვაციური ტექნოლოგიები, რომლის გამოყენების შედეგად მიიღწევა პოზიტიური შედეგი;

3. მაღალი კატეგორიის ექიმები და კვალიფიციური მედპერსონალი; ეკონომიური დანახარჯები საკუთარ ქვეყანაში ჩატარებულ მკურნალობასთან შედარებით;

4. დროის ფაქტორი, დაგეგმილი ოპერაციის დროულად ჩატარება, ჩაწერილ რიგში ხანგრძლივი ლოდინის გარეშე;

5. დამატებითი ხარჯის გადების შემთხვევაში: კერძო პალატები, თარჯიმნები, პირადი მენეჯერი და ინდივიდუალური მიდგომა;

6. მხარდაჭერის მთელი ციკლი - სამედიცინო კონსულტაცი-
იდან დაწყებული დასრულებული ყველა თანმდევი სერვისის უზ-
რუნველყოფით;

7. მკურნალობასთან ერთად დასვენებისა და საქმიანი შეხ-
ვედრების შეთავსების შესაძლებლობა;

8. უცხოელი პაციენტებისთვის რეაბილიტაციის შესაძლებლობა.

**ნაშრომის მეორე თავში შეფასებულია რეკრეაციული და სამ-
კურნალო ტურიზმის თანამედროვე მდგომარეობა და განვითარების
პერსპექტივები.**

მის პირველ ქვეთავში განხილულია რეკრეაციული და სამკურ-
ნალო ტურიზმის ბაზრის განვითარების სოციალურ-ეკონომიკური
მახასიათებელი.

სამედიცინო ტურიზმის ბაზარმა საერთო ტენდენციებისა და
მსოფლიო ეკონომიკური ცვლილებების კვალდაკვალ განვითარე-
ბის გარკვეული სტადიები გაიარა და მსოფლიო მეურნეობის ახ-
ალი პირობების შესაბამისად ადაპტირდა. მან განიცადა არსობრივი
ტრანსფორმაცია რამდენიმე თვალსაზრისით - საგრძნობლად მო-
იმატა მისი მონაწილეების რიცხვმა. განვითარებული ქვეყნების
შეზღუდული რაოდენობიდან, რომელთაც შეეძლოთ უნიკალური
სამედიცინო ტექნოლოგიებისა და მაღალკვალიფიციური სამედი-
ცინო პერსონალის მომსახურების შეთავაზება, მიაღწია მნიშვნე-
ლოვნად გაზრდილ რაოდენობას. ეს რიცხვი დღითიდღე იზრდება.
ამ სფეროში ჩაერთო ბევრი განვითარებადი ქვეყანაც, რომლებიც
აქტიურად იყენებენ მათთვის დამახასიათებელ კონკურენტულ
უპირატესობებს, რათა წარმატებას მიაღწიონ სამედიცინო ტურიზ-
მის სფეროს განვითარებაში. ის არსობრივად ტრანსფორმირდა არა
მხოლოდ მონაწილეების რაოდენობის თვალსაზრისით, არამედ
განვითარდა სამედიცინო და ტურისტული მომსახურების ხარის-
ხის თვალსაზრისითაც, ინოვაციური ტექნოლოგიების კუთხით.

ზემოთ ნათქვამს ადასტურებს Medical Tourism Index-ის რეიტინგი (International Healthcare Research Center) ასახავს თანამედროვე სამყაროში სამედიცინო ტურიზმის განვითარების დინამიკას (Global Web Index/ market research SaaS Company).

თანამედროვე მსოფლიო სამედიცინო ტურიზმის სოციალურ-ეკონომიკური რეგიონალური შეფასების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან კრიტერიუმს წარმოადგენს ჯანდაცვის მომხმარებელთა ევროპული ინდექსი (EHCI). ის კომპლექსურად აფასებს ევროკავშირის ქვეყნების ჯანდაცვის ეფექტურობის ნაციონალურ სისტემას. დღეისათვის ის წარმოადგენს ერთ-ერთ სანდო და მნიშვნელოვან მაჩვენებელს, რომელიც ასახავს სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის თანამედროვე ტენდენციებს. ის გამოითვლება 40-მდე პარამეტრით, რომლებიც იყოფა კიდევ რამდენიმე ქვეჯგუფად. ეს რეიტინგი გამოითვლება 35 ქვეყნისთვის, რომელთა უმეტესობა ევროკავშირის წევრია. თუმცა 2018 წლის რეიტინგში მოხვდნენ არა მხოლოდ ევროკავშირის წევრი ქვეყნები, არამედ მთელი რიგი ქვეყნებისა, რომლებიც გეოგრაფიულად მდებარეობენ ევროპაში, თუმცა არ არიან ევროკავშირის წევრები. ასეთი ქვეყნების რიცხვშია: შვეიცარია, ჩერნოგორია, ხორვატია, ალბანეთი და სხვა ქვეყნები.

ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში ჯანდაცვის მომხმარებელთა ინდექსის (EHCI) ოფიციალურ მონაცემებთან ერთად, მოცემულია ევროპული ქვეყნების გრადაცია თანამედროვე განვითარებისა და სამედიცინო ტურიზმის ძირითადი მიმართულებების კუთხით. მთავარ ჯგუფში წარმოდგენილია:

- სამედიცინო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით განსაკუთრებით მაღალი დონის ქვეყნები (რეიტინგში № 1-8 - ინდექსით 800-დან);

- სამედიცინო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით მაღალი დონის ქვეყნები (რეიტინგში № 9-17, - ინდექსით 700-დან);

- სამედიცინო ტურიზმის განვითარების კუთხით საშუალო დონის ქვეყნები (რეიტინგში № 18-30 - ინდექსით 600-დან);
- სამედიცინო ტურიზმის განვითარების კუთხით დაბალი დონის ქვეყნები (რეიტინგში № 31-35 - ინდექსით 544-დან).

ცხრილი №1. ჯანდაცვის მომხმარებელთა ევროპული ინდექსი (EHCI) სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის განვითარებასთან მიმართებაში, 2018 წ.

№	ქვეყანა	ჯანდაცვის მომხმარებელთა ინდექსი (EHCI)	სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის განვითარების დონე
1	შვეიცარია	893	სამედიცინო ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით გამორჩეულად მაღალი დონის ქვეყნები, ორიენტაცია-შემოსვლით ტურიზმზე. მომსახურების მაღალი დონე მაღალი ფასის პირობებში; ორიენტაცია მაღალი შემოსავლის მქონე კლიენტებზე, სპეციალიზაცია სამედიცინო დახმარების ვიწრო პროფილის მაღალტექნოლოგიურ ტიპზე;
2	ნიდერლანდები	883	
3	ნორვეგია	857	
4	დანია	855	
5	ბელგია	849	
6	ფინეთი	839	
7	ლუქსემბურგი	809	
8	შვედეთი	800	
9	ავსტრია	799	სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის განვითარების თვალსაზრისით მაღალი დონის ქვეყნები, ორიენტაცია-როგორც შიდა ბაზრის მოთხოვნილებებზე, ასევე შემოსვლით ტურიზმზე; სპეციალიზაციის მაღალი დონე, სამედიცინო ტურიზმის რამდენიმე პრიორიტეტული ტიპის არჩევა და განვითარება, ხარისხის მაღალი დონე შეჯერებული ფასებისა და მომსახურების პირობებში.
10	ისლანდია	797	
11	საფრანგეთი	796	
12	გერმანია	785	
13	პორტუგალია	754	
14	ჩეხეთი	731	
15	ესტონეთი	729	
16	დიდი ბრიტანეთი	728	
17	სლოვაკეთი	722	
18	სერბეთი	699	სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის განვითარების საშუალო დონე, ორიენტაცია-სამედიცინო მომსახურების ძირითად სახეებზე, ზოგიერთ ქვეყანა-
19	ესპანეთი	698	
20	იტალია	687	
21	სლოვენია	678	

22	ირლანდია	669	ნაში შეინიშნება სამედიცინო ტურიზმის ახალი ბრენდების განვითარება; ხარისხის საშუალო დონე არც ისე მაღალი ფასების პირობებში, სამედიცინო ტურიზმის ერთი-ორი, მეტნაკლებად მოთხოვნადი სახით პოზიციონირება, ორიენტაცია საშუალო შემოსავლის მქონე მასობრივ მომხმარებელზე.
23	მონტენეგრო	668	
24	ხორვატია	644	
25	ჩრდილოეთ მაკედონია	638	
26	კვიროსი	635	
27	მალტა	631	
28	ლიეტუვა	622	
29	საბერძნეთი	615	
30	ლატვია	605	
31	ბულგარეთი	591	
32	პოლონეთი	585	
33	უნგრეთი	565	
34	რუმინეთი	549	
35	ალბანეთი	544	

წყარო: „health consumer powerhouse“

<https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf>

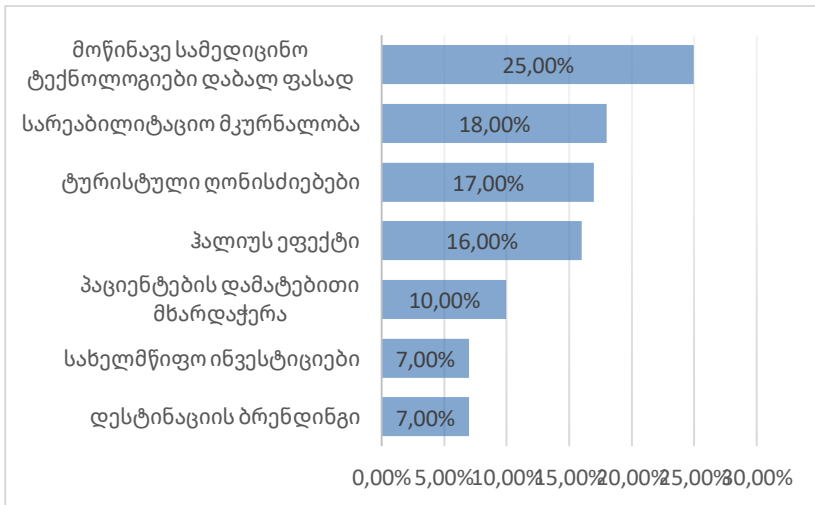
აქვე განხილულია სამედიცინო ტურიზმის თვალსაზრისით რამდენიმე წარმატებული ქვეყნის მოდელი.

2018 წელს სამხრეთ კორეის რესპუბლიკის ჯანდაცვის განვითარების სააგენტომ ჩაატარა მარკეტინგული კვლევა, რომლის მიზანიც იყო, იმ ძირითადი ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც გავლენას ახდენენ რესპუბლიკაში სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის ფუნქციონირებასა და განვითარებაზე. ჩატარდა რამდენიმე ინტერვიუ სამედიცინო ტურიზმის წარმომადგენლებთან, რომლებიც მუშაობენ იმ ცნობილ სამედიცინო ცენტრებში, რომლებიც ცდილობენ სამედიცინო ტურისტულ ბაზარზე წარმატების მიღწევას, ახალი შიდა თუ უცხოელი პაციენტი მოზიდვას და შეუძლიათ უმაღლესი ხარისხის სამედიცინო დახმარების შეთავაზება.

მიღებულმა შედეგებმა გამოავლინა რამდენიმე ძირეული ფაქტორი, რომლებიც კორეის რესპუბლიკაში გავლენას ახდენს სამე-

დიცინო ტურიზმის განვითარებაზე. შედეგები 100%-იან სკალაზე ასე განაწილდა:

დიაგრამა 1. ფაქტორები, რომლებიც დადებით გავლენას ახდენენ სამედიცინო ტურიზმის სტაბილურ განვითარებაზე სამხრეთ კორეაში

წყარო: სამხრეთ კორეის სამედიცინო ტურიზმის განვითარების საინფორმაციო პორტალი „Visit Medical Korea...“ (<http://visitmedicalkorea.com>)

შემდეგ ქვეთავში „რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის ქართული გამოცდილების ანალიზი და განვითარების სისტემური პრობლემების გამოვლენა“ განხილულია ის გამოცდილება, რომელიც ქართულმა ტურიზმის ბაზარმა გაიარა. გარდა ამისა, ავტორმა სცადა ესაუბრა ქართული სამედიცინო ბაზრის სისტემურ პრობლემებზე, განსაკუთრებით ატიპური ეკონომიკის პირობებში.

ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის მონაცემებით, 2019 წელს საქართველოში 7,726,774 ვიზიტორი იმყოფებოდა და ტუ-

რიზიდან შემოსავლები ქვეყნის სავაჭრო ბრუნვაში 3.2 მილიარდ დოლარს შეადგენდა, რაც განვითარებადი ქვეყნის ეკონომიკისთვის ძალიან მნიშვნელოვანია.

საქართველოს აქვს გამაჯანსაღებელი ტურიზმის განვითარების დიდი პოტენციალი. ქვეყნის უნიკალური თვისებების ბუნებრივი რესურსებიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო დონეზე მათი ფართო პოპულარიზაცია, ბორჯომის, საირმის, წყალტუბოსა და სხვა მსგავსი სარეკრეაციო კურორტებზე თანამედროვე ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელება. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს გამაჯანსაღებელი კურორტების მსგავსად, სხვა ტურისტული ლოკაციების ასახვას ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის საპრომოციო მასალებში, ეს იქნება ვიდეო კლიპები, ბროშურები და ა.შ. დღეს, შეიძლება ითქვას, უცხოეთში არის ინტერესი საქართველოში სამკურნალო ტურიზმის მიმართულებით, განსაკუთრებული დაინტერესება ვლინდება მეზობელი ქვეყნებიდან, როგორცაა აზერბაიჯანი, სომხეთი, ყაზახეთი. პოსტპანდემიის პერიოდში მიზანშეწონილი იქნება თემატური შეხვედრები როგორც ონლაინ ფორმატში, ისე საერთაშორისო გამოფენების ფარგლებში, დაინტერესებულ ტუროპერატორებთან, ვინც ამ მიმართულებით მუშაობს. ტურიზმის გამოცოცხლებისა და ხელახალი აღორძინების პერიოდში დიდი მნიშვნელობა ექნება საქართველოში პრეს და ინფოტურების გამართვას. ეს საშუალებას მისცემს სტუმრებს გაეცნონ სამედიცინო ტურიზმის პრიორიტეტებს და ხელმისაწვდომი გახადონ დანარჩენი სამყაროსთვის. სამედიცინო ტურიზმი შეიძლება გულისხმობდეს დაავადებათა პრევენციას, რეაბილიტაციას, მკურნალობას. აქედან გამომდინარე, თითოეულ სეგმენტს უზრუნველყოფს სპეციალიზებული სამედიცინო ცენტრები. შესაბამისად, ტურიზმის პოპულარიზაციასთან ერთად მოხდება ქვეყნის ფარგლებს გარეთ მათი ცნობადობისა და იმიჯის კიდევ უფრო ამაღლება.

დღესდღეობით საქართველოს სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის მომხმარებელი ძირითადად დაბალშემოსავლიანი ქვეყნებიდანაა. მისი ყველაზე ხშირი ვიზიტორებია დსთ-ისა და თურქეთის მოქალაქეები. თუმცა ბოლო წლებში ხშირია ვიზიტები შუა აღმოსავლეთიდან და ირანიდანაც. სამედიცინო ტურისტები ყველაზე ხშირად სარგებლობენ შემდეგი მომსახურებებით: სტომატოლოგია, კოსმეტიკური ქირურგია, კარდიოლოგია და უმვილობის მკურნალობა. ამ დარგებში საქართველოს სამედიცინო ტურიზმი კონკურენტუნარიანია მეზობელ ქვეყნებთან შედარებით.

თუმცა საქართველოს შეუძლია ტურისტების მოზიდვა მაღალშემოსავლიანი ქვეყნებიდანაც.

პაციენტების აქ ჩამოსვლის მიზეზად სახელდება გარემო ფაქტორები და ფასები. საქართველოში მოგზაურობისა და მკურნალობის არჩევსას პაციენტები ითვალისწინებენ ტურისტულად მომხიბვლელ პირობებს - მკურნალობასთან ერთად დასვენებისა და გართობის შესაძლებლობას. გარემო და უახლოესი აპარატურით აღჭურვილი დაწესებულებები, სამედიცინო სერვისების ფართო სპექტრი მოთხოვნადს ხდის ამ კლინიკებს უახლოეს მეზობელი ქვეყნებისთვის. კვლევის რესპოდენტებისთვის მნიშვნელოვანია კულტურული სიახლოვე და ქვეყნის ცნობადობა, ასევე ტერიტორიული სიახლოვე. მაგალითად, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებისთვის ნაცნობია საქართველოს კულტურა, ჯანდაცვა.

სამედიცინო ტურიზმი საქართველოში ეტაპობრივად ვითარდება, რადგან ქვეყნის სამედიცინო მომსახურების დონე დღითიდღე მატულობს, მაღალკვალიფიციური კადრების რაოდენობა იზრდება და შესაბამისად, უცხოელი პაციენტების მხრიდან საქართველოს სამედიცინო სერვისის მიმართ ნდობას ყოველწლიურად სტაბილურად მზარდი ტენდენცია ახასიათებს (ცხრილი 2).

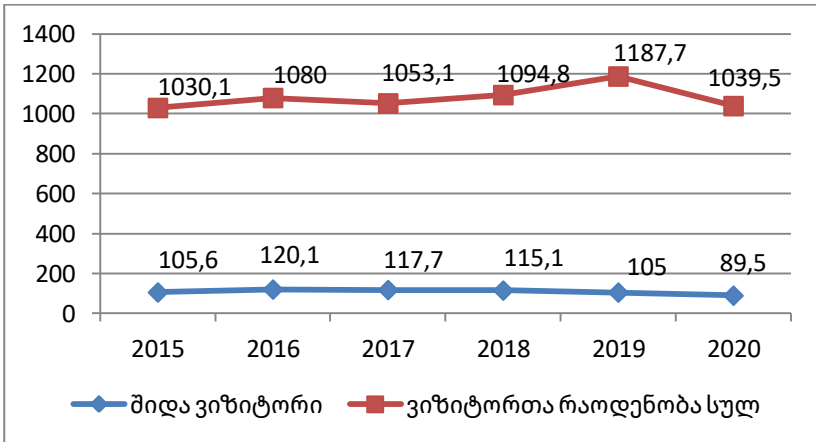
ცხრილი №2. საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე განხორციელებული ვიზიტების საშუალო თვიური რაოდენობის განაწილება ვიზიტის მიზნის მიხედვით

ვიზიტის მიზანი/წელი	2015		2016		2017		2018		2019–2020	
	ათასი	%	ათასი	%	ათასი	%	ათასი	%	ათასი	%
დასვენება, გართობა, რეკრეაცია	137,3	31,4	152,2	33,9	203,9	37,7	256,3	42,7	119,1	31,9
მეგობრების / ნათესავების მონახულება	103,1	23,5	104,5	23,2	120,2	22,2	121,9	20,3	90,3	24,2
მკურნალობა, გაჯანსაღება	18,7	4,3	17,1	3,8	14,6	2,7	16,4	2,7	9,6	2,6
შოპინგი	41,5	9,5	42,2	9,4	51,6	9,5	41,5	6,9	27,1	7,2
ტრანზიტი სხვა ქვეყანაში გადასასვლელად	82,9	18,9	82,0	18,2	97,8	18,1	99,1	16,5	61,9	16,6
პროფესიული/ეკონომიკური საქმიანობა	47,4	10,8	45,5	10,1	44,3	8,2	52,0	8,7	49,0	13,1
სხვა	7,1	1,6	6,0	1,3	7,8	1,4	13,0	2,2	16,6	4,4
სულ	438,0	100	449,4	100	540,2	100	600,3	100	373,5	100

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით.

შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა შიდა ვიზიტორთა მხრიდან მკურნალობისა და გაჯანსაღების მიზნით მოგზაურობების თვალსაზრისით. 2015–2016 წლებში ტენდენცია 8–11%-ის ფარგლებში მერყეობს. 2020 წელს პანდემიისას დაწესებული შეზღუდვების გამო აღნიშნული მიზნით მოგზაურობათა რაოდენობა 8,6%-მდე დაეცა.

დიაგრამა №2. ადგილობრივი ვიზიტორების მიერ საქართველოს ტერიტორიაზე მკურნალობა–გაჯანსაღების მიზნით განხორციელებული ვიზიტების საშუალო თვიური რაოდენობა ასე განაწილდა

წყარო: შედგენილია ავტორის მიერ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებზე დაყრდნობით

ჩვენ ოპტიმალურად მიგვაჩნია ტენდენცია იმის თაობაზე, რომ ქვეყანაში სამედიცინო ტურიზმის განვითარებისთვის პრიორიტეტულ მიმართულებებად განსაზღვრულია კარდიოქირურგია, პლასტიკური ქირურგია და სტომატოლოგია. ქვეყანას სამივე მიმართულებით შეუძლია წარმატების მიღწევა. სამივე მიმართულება საქართველოში მაღალ დონეზეა განვითარებული, გვყავს მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები, გვაქვს კონკურენტული უპ-

ირატესობა კავკასიის რეგიონში და ყოფილ საბჭოთა კავშირის ქვეყნებთან შედარებით.

ტურისტულ ბაზარზე საქართველოს პოტენციალის შეფასებისას, პრიორიტეტულად მიგვაჩნია ასპექტები, რომელთა გაუმჯობესებაც აუცილებელია საქართველოში ამ ბიზნესის განსავითარებლად. მათ შორის:

- კლინიკების სტანდარტიზაცია;
- წარუმატებელი შემთხვევების დაზღვევა;
- სპეციალურად სამედიცინო ტურისტებისთვის შეთავაზებული ფასდაკლებები ავიაბილეთებზე, პირდაპირი ავიარეისები ტურისტების დონორ ქვეყნებთან.

ხელისშემშლელი ფაქტორებიდან რომლებიც აფერხებენ საქართველოს სამედიცინო სერვისების მიმწოდებელ ქვეყნად ჩამოყალიბებას, ჩვენის აზრით, ეს არის საქართველოს პოზიციონირების საკითხი მსოფლიო სამედიცინო ტურიზმის გლობალურ ბაზარზე. ფაქტობრივად არ ხდება მისი შესაძლებლობებისა თუ ბუნებრივი მოცემულობის პოპულარიზება. საჭიროა მსოფლიო ბაზარზე ცნობადობის ამაღლება, ინფორმაციის გავრცელებაზე მუშაობა - ქვეყნის, მისი კულტურული, ისტორიული, გასართობი ადგილების თუ კურორტული ზონების შესახებ, ასევე ჯანდაცვის სერვისებისა და ხარისხის შესახებ, აუცილებელია ქვეყნის პრომოცია. საკმარისი არაა ერთი რომელიმე კლინიკის ხარისხი და კვალიფიკაცია. გლობალურად საქართველო მსოფლიო ბაზარზე არ აღიქმება, როგორც სამედიცინო დესტინაციის ქვეყანა, რომელსაც ბევრი ქვეყნისთვის შეუძლია კონკურენციის გაწევა.

აუცილებელია ჯანდაცვის სამინისტრო აქტიურად ჩაერთოს საერთაშორისო ურთიერთობების განვითარების კამპანიაში, მათ შორის სამიზნე ქვეყნებში დიპლომატიური არხების საშუალებით

მოხდეს ინფორმაციის გავრცელება, რაც თავის მხრივ ხელს შეწყობს ქვეყნის ცნობადობის ამაღლებას.

იმისთვის, რომ სამედიცინო ტურიზმი განვითარდეს, ერთ-ერთი აუცილებელი მოთხოვნაა, სამედიცინო დაწესებულების ხარისხი პასუხობდეს საერთაშორისო სტანდარტებს. ასევე აუცილებელია საერთაშორისო აკრედიტაციის ფლობა.

პრობლემად რჩება - ქვედა რგოლის მენეჯმენტის საკითხი, ენის ფლობა, სამიზნე ქვეყნებიდან პირდაპირი რეისების ნაკლებობა.

მომდევნო ქვეთავში - **„პოსტკრიზისულ პერიოდში რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის ბაზრის მოდერნიზაციის პერსპექტიული მიმართულებების განსაზღვრა“** - აღწერილია სამედიცინო ტურიზმზე მოქმედი ეკონომიკური ფაქტორები, გარემოებები და საბაზრო სისტემაზე კრიზისის გავლენის შედეგები, ეკონომიკურ სიკეთეებზე მოთხოვნილების დაცემისა და წინადადებების რაოდენობის შემცირების პროცესი. ორგანიზაციებისა და წარმოებების საფასო და სასაქონლო პოლიტიკის დისბალანსის ძირითად მიზეზად გამოყოფენ სხვადასხვა ეკონომიკურ პროცესსა და მოვლენას. მათ შორის უნდა აღინიშნოს:

1. მყიდველობითი უნარის დაქვეითება, რაც პირდაპირ კავშირშია მოთხოვნილების დაქვეითებასთან, და მივყავართ ისეთ მოვლენასთან, რომელსაც ეწოდება „მოთხოვნილების გადადება“.

2. ინფლაციის ტემპის ზრდა, რაც უარყოფითად მოქმედებს როგორც მომხმარებელზე (მომსახურების შემენის საშუალების არქონა, რომლის მიზეზია ინფლაცია. მომხმარებელი გეგმავდა სხვა საფასურის გადახდას მომსახურებაში, ინფლაციამ კი ეს ფასი რამდენადმე გაზრდა), ასევე მწარმოებელზე (წარმოების ან რომელიმე ეკონომიკური სიკეთის კეთების სტიმულის დაქვეითება ან სულაც გაქრობა).

3. ცალკე აღნიშვნას იმსახურებს ისეთი სპეციფიკური მოვლენა, როგორცაა მომსახურების მიწოდების ინფლაცია, რომელსაც მივყავართ ოპერაციების ეფექტურობის დაქვეითებასთან და გაყიდვების მოცულობის შემცირებასთან, რომელიც გამოწვეულია ხარჯების ზრდით.

4. უმუშევრობის ზრდა, რაც, ბუნებრივია, იწვევს შეთანხმებათა რიცხვის შემცირებას.

5. სავალუტო კურსის დინამიკაში ცვლილება შესაძლებელია სამედიცინო ტურიზმის ბაზარზე აისახოს როგორც დადებითად, ასევე უარყოფითად. რაც მაღალია ნაციონალური ვალუტის დევალვაციის დონე, მით მეტ კონკურენტულ უპირატესობას იძენენ შესაბამისი სამედიცინო ორგანიზაციები.

ის ცვლილებები სამედიცინო ტურიზმის ბაზარზე, რომლებსაც კრიზისულ მდგომარეობამდე მივყავართ, ყოველთვის არ უკავშირდება ეკონომიკურ პრობლემებს. იმ არაეკონომიკური ხასიათის მიზეზთა რიცხვს, რომელიც იწვევს საბაზრო კონიუნქტურის გაუარესებას, უნდა მივაკუთვნოთ:

ა). პოლიტიკური ამინდის ცვლილება, საომარი მოქმედებები, ტერორისტული მუქარა, სამოქალაქო დაუმორჩილებლობის აქტები და ა.შ.;

ბ). საგანგებო მდგომარეობები, რომლებიც უკავშირდება ბუნებრივი კლიმატური და ეკოლოგიური სიტუაციის გაუარესებას;

გ). ადამიანის მოღვაწეობით გამოწვეული ტექნოლოგიური კატასტროფები და საგანგებო ვითარებები;

დ). ეპიდემიოლოგიური მდგომარეობის გაუარესება და ა.შ.

ეპიდემიოლოგიური ვითარების გაუარესებამ, ბუნებრივია, უარყოფითად იმოქმედა ზოგადად ტურიზმის ინდუსტრიაზე, მათ შორის სამედიცინო ტურიზმის სეგმენტზეც. ძირეულ ასპექტად ამ თვალსაზრისით შეგვიძლია გამოვყოთ ტურისტულ მომსახურე-

ბებზე მომხმარებლის მოთხოვნების შემცირება, რომელსაც მთელი რიგი მიზეზები აქვს. მათ შორის შეგვიძლია გამოვყოთ:

ა). დაწესებული შეზღუდვების გამო როგორც შიდა რეგიონალური, ასევე საერთაშორისო საზღვრის გადაკვეთის შესაძლებლობის არარსებობა;

ბ). მოსახლეობის შემოსავლების შემცირება;

გ). ტურისტული მოგზაურობის შემთხვევაში ვირუსის გადადების მაღალი რისკი;

დ). სატრანსპორტო საშუალებების მოძრაობის შეზღუდვა: რეგულარული და ჩარტერული ავიარეისების გაუქმება, სარკინიგზო ტრანსპორტის მგზავრების რაოდენობის შეზღუდვა, ტურისტულ დესტინაციებში საზოგადოებრივი ტრანსპორტის მოძრაობის შეზღუდვა;

ე) უარყოფითი ფსიქოლოგიური კლიმატი, რომელიც ხელის შემშლელი პირობაა ტურისტული მიზნებით გადაადგილებისთვის და ა.შ.

ამ ყველაფერმა მოიტანა ის, რომ მნიშვნელოვნად შემცირდა ტურისტების ნაკადი თითქმის ყველა რეგიონში.

ცხრილი №3: რეგიონების მიხედვით მსოფლიოში ტურისტული ნაკადების შემცირების დინამიკა 2020 წლის მდგომარეობით.

გეოგრაფიული რეგიონის სახელწოდება	ტურისტული ნაკადის შემცირების პროცენტული მაჩვენებელი %	ძირითადი ტურისტული მიმართულებები
ჩრდილო-აღმოსავლეთი აზია	39,6	ჩინეთი, სამხრეთ კორეა
სამხრეთ-აღმოსავლეთი აზია	33,3	ტაილანდი, კამბოჯა, ვიეტნამი
ოკეანეთი	23,4	ფიჯი, ტონგა

სამხრეთი ევროპა	22,5	იტალია, ესპანეთი, საბერძნეთი
სამხრეთი აზია	22,2	ინდოეთი, შრი-ლანკა
კარიბის ზღვის რეგიონი	20,0	კუბა, დომინიკის რესპუბლიკა
დასავლეთ ევროპა	19,2	საფრანგეთი, ნიდერლანდები
სამხრეთ ამერიკა	19,1	ბრაზილია, პერუ, არგენტინა
ჩრდილოეთი აფრიკა	17,5	ეგვიპტე, ტუნისის, მაროკო
ჩრდილოეთი ევროპა	17,2	შვედეთი, ნორვეგია
ცენტრალური/აღმოსავლეთ ევროპა	14,9	ჩეხეთი, უნგრეთი
ცენტრალური ამერიკა	14,5	მექსიკა
ჩრდილოეთი ამერიკა	12,7	აშშ
ახლო აღმოსავლეთი	10,8	თურქეთი, ისრაელი

წყარო: მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაცია „UNWTO”

კორონავირუსის პირობებში, რომელიც მძიმე ინფექციური დაავადებაა და მოითხოვს არა მხოლოდ უახლესი აპარატურით უზრუნველყოფილი მედიკამენტოზური, რთული მკურნალობის ციკლს და სპეციალიზებულ სტაციონარში მკურნალობას, არამედ დაავადების შემდგომ ხანგრძლივ რეაბილიტაციას, გამაჯანსაღებელი პროცედურების თანხლებით, იმ შემთხვევაში, თუ დაავადებამ ნეგატიური კვალი დატოვა ადამიანის ორგანიზმზე. ამ სამედიცინო ფაქტორების გათვალისწინებით სამედიცინო ტურიზმი სულ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს საერთაშორისო დონეზე. ამ ტენდენციას განაპირობებს:

1. ადამიანის სიცოცხლისთვის საფრთხის შემცველი პნევმონიური გართულება, რომელიც შეიძლება გამოწვეული იყოს, როგორც ახალი ინფექციის მიერ, ასევე მისი სხვა ფორმებით, ზრდის მთელ მსოფლიოში სამედიცინო მომსახურების მნიშვნელოვნებას.

2. დაავადების რიცხვის მატება და ეპიდემიოლოგიური სიტუაციის გაუარესება ხდება უმნიშვნელოვანესი ფაქტორი, დასვენების რა ფორმასა და მიმართულებას აირჩევს მთელი მსოფლიოს მოსახლეობა.

ამგვარად, პოსტკრიზისულ პერიოდში უნდა ველოდოთ, რომ ადამიანები ყურადღებას გაამახვილებენ საკუთარ ჯანმრთელობაზე და გაიზრდება მკურნალობასა და გამაჯანსაღებელ პროცედურებზე გაწეული ხარჯები, რაც ასევე ხელს შეუწყობს სამედიცინო ტურიზმის განვითარებას ხანგრძლივ პერსპექტივაში.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ სამედიცინო ტურიზმის განვითარება ჩვენს ქვეყანაში შეიძლება წარმატებით განვითარდეს, სახელმწიფოსა და კერძო სექტორის ერთმანეთთან თანამშრომლობის და ერთიანი სტრატეგიის არსებობის შემთხვევაში.

ქვეყნის რეკრეაციული სივრცეებისა და სამედიცინო ობიექტების მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება პოსტპანდემიურ პერიოდში, როცა ხანგრძლივი იზოლაციისა და დახურულ სივრცეებში გამოკეტვის შემდეგ დღის წესრიგში დგება ადამიანების არამხოლოდ ფსიქოლოგიური დახმარების საჭიროება, არამედ ისინი შესაძლოა საჭიროებდნენ სასუნთქი გზების, საყრდენ-მამოძრავებელი, გულ-სისხლძარღვთა პრობლემების მოგვარებას. ამიტომ რეკრეაციული სივრცეები და სამედიცინო ობიექტები მზადყოფნაში უნდა იყვნენ პაციენტების მისაღებად.

კორონავირუსის შედეგად ჩამოშლილი ტურიზმის გამოსაცოცხლებლად საქართველოში არსებული მრავალფეროვანი რე-

სურსებიდან გამომდინარე, ქვეყანას ამ მიმართულების განვითარების არცთუ ცუდი პერსპექტივები გააჩნია.

მესამე თავში - „სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის წარმატებული პრაქტიკის ბიზნესმოდელებისა და მექანიზმების ორგანიზაციულ-მმართველობითი ანალიზი“ განხილულია სამედიცინო ტურიზმის კუთხით წარმატებული რამდენიმე ქვეყნის ბიზნესმოდელი, რომელიც შესაძლოა ერთგვარ სახელმძღვანელოდაც გამოდგეს იმ ქვეყნებისთვის, რომლებიც ამ სფეროში ცდილობენ თავის დამკვიდრებას.

მსოფლიოში სამედიცინო ტურიზმის განვითარების პროგნოზები, რომლებიც ეფუძნება სპეციალიზებული სააგენტოების მონაცემებს, აჩვენებს, რომ უახლოესი ათი წლის განმავლობაში მსოფლიოში სამედიცინო ტურიზმიდან შემოსავალი 25%-ით გაიზრდება წელიწადში. ასევე, მსოფლიო მოსახლეობის 3-4% სამედიცინო მომსახურების მისაღებად უცხოეთში გაემგზავრება.

მრავალი ქვეყანა სამედიცინო ტურიზმის განვითარებისთვის აქტიურად იყენებს მარკეტინგულ და სარეკლამო მექანიზმებს. ძირითადი აქცენტი სამედიცინო მომსახურების ექსპორტის ორგანიზებაში კეთდება ქვეყნის კონკურენტულ უპირატესობებზე: სამედიცინო მომსახურების ფასსა და ხარისხზე, სამედიცინო ტურისტებისთვის დამატებით სერვისებზე, რამდენად კომფორტულად ახერხებს ქვეყანა ტურისტის მიღებას.

სამედიცინო მომსახურების ექსპორტის ლიდერი ქვეყნების გამოცდილების ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა, განვსაზღვროთ ყველზე წარმატებული ბიზნესმოდელების ტექნოლოგიები, კერძოდ, მიზნობრივი სტრატეგიის ძირითადი მექანიზმები და ბერკეტები.

მოცემულ თავში განხილულია სამედიცინო მომსახურების ექსპორტის მსხვილი სამედიცინო ორგანიზაციების - დიდი ბრიტანეთის, სამხრეთი კორეის, იტალიისა და ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის - საორგანიზაციო პრაქტიკა.

მესამე თავის მეორე ქვეთავში- „რეკრეაციული და სამკურნალო ტურიზმის განვითარების შესაძლებლობები და პერსპექტივები აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში“ დაწვრილებით აღწერილია საქართველოს ამ მნიშვნელოვანი რეგიონის გეოგრაფიული მდებარეობა, კლიმატი, სამთო თუ საზღვაო კურორტები, სამკურნალო ქვიშები, ტალახები, მათი სასარგებლო თვისებების მრავალფეროვნება, რეგიონის ჰიდრომინერალური, სამედიცინო რეკრეაციული რესურსები. მეცნიერების დასკვნების საფუძველზე დაყრდნობით, განვიხილავთ და თუ რა სასარგებლო თვისებებით ხასიათდება შესაბამისი საკურორტო ადგილები. ხაზგასმულია აჭარის გეოპოლიტიკური მდებარეობის მნიშვნელობა რეგიონში, რაც ხელშემწყობი ფაქტორია ამ დარგის სამომავლო განვითარებისთვის.

ბუნებრივი რესურსების, რეკრეაციული სივრცეების, კულტურული მრავალფეროვნებით აჭარას დიდი პოტენციალი აქვს სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისით.

სურ.1. აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ძირითადი კურორტები - რუკა შედგენილია ავტორის მიერ

აჭარა საქართველოს შავიზღვისპირა რეგიონია, რომელიც განსაკუთრებით გამოირჩევა ტურისტების სიმრავლით. მომგებიანი გეოგრაფიული მდებარეობა ზღვისა და სამთო კურორტები რეგიონს ამ თვალსაზრისით კიდევ უფრო მიმზიდველს ხდის. სწორედ მისი მდებარეობის გამოა, რომ ამ რეგიონს ახალი კორონავირუსის პირობებშიც კი არ დაუკარგავს მომხმარებელი, თუმცა პანდემიამ ტურისტების რაოდენობაზეც დატოვა კვალი.

ვინაიდან სამედიცინო ტურიზმი მკურნალობასთან ერთად დასვენებასა და განტვირთვას გულისხმობს, მნიშვნელოვანია სამედიცინო ტურისტებისთვის განკუთვნილი დაწესებულებები, სადაც ისინი სამედიცინო დახმარებას მიიღებენ, განლაგებული იყოს ისეთ ადგილებში, სადაც ისინი მკურნალობის პარალელურად ხარისხიან დასვენებასა და განტვირთვას შეძლებენ. ამ თვალსაზრისით აჭარის რეგიონს ძალიან მომგებიანი პოზიცია აქვს.

მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხიდან სამედიცინო ტურისტებისთვის აქ ჩამოსვლის დამატებითი სტიმულია კულტურული და ხურთმომღვრული ძეგლების სიმრავლე, ძვირფასი არქეოლოგიური მასალა, უნიკალური ნაკრძალები, ხელუხლებელი ველური ბუნების ნაწილები, ნაციონალური პარკები, ქართული ფოლკლორი, ტრადიციები, სტუმართმოყვარეობა. აჭარა საქართველოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონია. მას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს ქვეყნის ეკონომიკაში, სოციალურ-დემოგრაფიული და ინდუსტრიული პრობლემების შემსუბუქებაში. ის დიდ როლს თამაშობს ქვეყნის ეკონომიკურ წინსვლაში. მის წამყვან მნიშვნელოვან სფეროებს წარმოადგენს - მშენებლობა, მრეწველობა, ენერგეტიკა, ინფრასტრუქტურა, ინფორმაციული და ტურისტული ინდუსტრია. ქვეყანაში პრიორიტეტულია და განვითარებული სტატუსით სარგებლობს აგრარული, რეკრეაციული და სასურსათო კომპლექსი და სამრეწველო მშენებლობაც.

რეგიონული მთლიანი პროდუქტის აბსოლუტური მოცულობით, ასევე ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით აჭარა ერთ-ერთი ლიდერია სხვა რეგიონებთან შედარებით.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა ქვეყნის დამატებული ღირებულების მოცულობის მიხედვით მესამეა ქვეყანაში. რეგიონების მიხედვით საინვესტიციო აქტივობის მაჩვენებლები რეგიონში ეკონომიკის განვითარების მძლავრი პოტენციალის დასტურია, სადაც აჭარა 2019 წლის მონაცემებით 197,808.2 ათასი დოლარით რეგიონებს შორის ისევ ლიდერის პოზიციაზეა. საინვესტიციო მიმართულება განსაკუთრებით აქტუალურია სოფლის მეურნეობაში, მშენებლობაში, ტრანსპორტსა და ტურიზმში, შესაბამისად ამ დარგებში მნიშვნელოვანია ეკონომიკური ზრდა, საექსპორტო პოტენციალის ამოქმედება, დასაქმების განვითარება და სხვა.

საქართველოში სამედიცინო ტურიზმის სფეროს განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია იმ ფაქტორების კვლევა, რომლებიც ხელს უშლიან ტურიზმის ამ სეგმენტის განვითარებას.

ნებისმიერი სფეროს, მათ შორის, რეკრეაციული და სამედიცინო ტურიზმის სფეროს განვითარება შეუძლებელია სწორი მენეჯმენტის გარეშე. ამ მხრივ ყურადსაღებია სხვა, ამ სფეროში წარმატებული ქვეყნების გამოცდილება; მუშაობისა და მომსახურების როგორი სტანდარტები არსებობს უცხოელ პაციენტებთან; როგორ უნდა გაეწიოს რეკლამირება სერვისებს; სამედიცინო დაწესებულებების თანამშრომლებს უნდა ესმოდეთ, რამდენად მნიშვნელოვანია კმაყოფილი პაციენტი; რამდენად მნიშვნელოვანია მენეჯმენტისა და ადმინისტრაციული თანამშრომლების კვალიფიკაციის ამაღლება; როგორ ხდება ჯანდაცვის მენეჯმენტი, საავადმყოფოს მართვა.

ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია შუამავალი კომპანიების ინდუსტრიის განვითარება, რომლებიც მკურნალობის მისაღებად კომპლექსურ მომსახურებას გვთავაზობენ ქვეყნებისა და სამედი-

ცინო ორგანიზაციების შერჩევას. მათი შუამავლობით ხდება ტურისტების მიღება და მათთვის დამატებითი მომსახურების გაწევა.

სამედიცინო ტურიზმის წარმატებული განვითარებისათვის სახელმწიფო სტრუქტურების წარმომადგენლებსა და პროფესიონალ სამედიცინო საზოგადოებას შორის აუცილებელია მაღალი დონის კოორდინაცია.

საქართველოს, როგორც სამედიცინო ტურიზმის სფეროში ნაკლებად განვითარებულ ქვეყანას, ბუნებრივია არაერთი პრობლემა აქვს გადასაჭრელი, რათა წარმატებულ დესტინაციად იქცეს. მნიშვნელოვანი ხარვეზებია აღმოსავლური მენეჯმენტის კუთხით. მათ შორის მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია:

- სამკურნალო ტურიზმის გლობალურ ბაზარზე საქართველოს პოზიციონირების საკითხი;
- სისტემურ დონეზე ხარისხის რეგულირებისა და მონიტორინგის სისუსტე;
- სამკურნალო დაწესებულებების საერთაშორისო აკრედიტაციის ძალზედ დაბალი მაჩვენებელი;
- სამკურნალო ტურიზმის განვითარების სტრატეგიის უქონლობა;
- ზოგ შემთხვევაში მომსახურების დაბალი ხარისხი;
- პაციენტების უფლებების დაცვის კუთხით სუსტი კანონმდებლობა;
- ექიმების პროფესიული პასუხისმგებლობის დაზღვევის დაბალი მაჩვენებელი ჰოსპიტალურ სექტორში;
- უცხოელი პაციენტებისთვის გართულების შემთხვევაში ზიანის ანაზღაურების მექანიზმების არარსებობა;
- სამკურნალო დაწესებულებების მენეჯმენტის დაბალი კვალიფიკაცია, მათ შორის კომუნიკაციის, ოპერატიულობის, მოქნი-

ლობის პრობლემა; ენობრივი ბარიერი (განსაკუთრებით საშუალო რგოლის პერსონალში);

– სამედიცინო მომსახურების მიღების მიზნით ტურისტების მოზიდვის არხების შექმნისა და გაუმჯობესების პრობლემა; შუამავალი და ფასილიტატორი კომპანიების სამედიცინო დაწესებულებთან თანამშრომლობისა და კოორდინაციის დაბალი ხარისხი (სისტემურ დონეზე ნაკლებად ხდება უცხოელი ტურისტების ინფორმირება საქართველოს სამედიცინო მომსახურების, ან თუნდაც მისი საკურორტო ზონების შესახებ), ცნობადობის გაზრდა;

– ქვეყანაში შემოსული სამედიცინო ტურისტების აღრიცხვის შესაბამისი სისტემის არქონა, რის გამოც შეუძლებელი ხდება ანალტიკური გათვლების წარმოება.

ქვეყნის ტურისტული ინდუსტრიის განსავითარებლად, რომელშიც მკურნალობა, რეაბილიტაცია, დასვენება, გართობა და ა.შ. მოიაზრება, ქვეყანაში აუცილებელია:

ა) მოწესრიგდეს ეკოლოგიური მდგომარეობა კურორტებსა თუ რეკრეაციულ ზონებში განსაკუთრებით შავიზღვისპირა რაიონებში, სადაც ზაფხულობით, ტურისტთა და დამსვენებელთა დიდძალი ნაკადი განსაკუთრებით აჭუჭყიანებს პლაჟებს, ზღვის წყალს, ზოგადად უარესდება ეკოლოგიური მდგომარეობა;

ბ) სამკურნალო-პროფილაქტიკური დაწესებულებებისა და სამკურნალო პანსიონატები უნდა აღიჭურვოს შესაბამისი თანამედროვე აპარატურით;

გ) მოსაწესრიგებელია სპორტული ნაგებობების, გართობისა და დასვენების ინფრასტრუქტურა;

დ) საკურორტო ადგილებში კვალიფიციური კადრების ნაკლებობაა. უნდა გადამზადდეს სასტუმროებში, დასასვენებელ პანსიონატებსა და საკურორტო ობიექტებში მომსახურე პერსონალი;

ე) სავაჭრო, საზოგადოებრივი კვების, საყოფაცხოვრებო, ინტერნეტ და საბანკო მომსახურების ობიექტები უნდა ფუნქციონირებდეს შეუფერხებლად. მსოფლიო პანდემიის პირობებში, არსებითად მნიშვნელოვანია მომსახურების ხელმისაწვდომობა;

ვ) უნდა მოხდეს ფასების რეგულირება, ის აუცილებლად უნდა იყოს ხარისხთან შესაბამისობაში. მიუღებელია, როცა საქართველოში გაწეული საშუალო დონის მომსახურების ღირებულება უტოლდება წამყვანი ტურისტული ქვეყნების ფასებს;

ზ) დარგის მენეჯმენტი ორიენტირებული უნდა იყოს როგორც მოკლევადიან, ასევე გრძელვადიან პერსპექტივაზე;

თ) უნდა გაიმართოს დარგის მატერიალურ-ტექნიკური ბაზაც.

ჩვენის აზრით, პოსტპანდემიის დროს სამედიცინო ტურიზმის განვითარებას ხელს შეუწყობს კლასტერული სტრუქტურა, რომელიც თავის მხრივ განაპირობებს მმართველობითი და ორგანიზაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბებას. პოსტპანდემიის დროს. სამედიცინო ტურიზმის განვითარებას ხელს შეუწყობს მმართველობითი და ორგანიზაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბება. აჭარისთვის, როგორც კომპლექსური ეკონომიკური, გეოგრაფიული და სპეციფიკური დემოგრაფიული რეგიონისთვის, ასეთ ინოვაციურ ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმას წარმოადგენს სამედიცინო კლასტერი.

რეგიონული სამედიცინო კლასტერი სარგებლიანი და ინოვაციურია შემდეგი მიმართულებებით: სამედიცინო მომსახურების გაუმჯობესება პირველად რგოლებში, მკურნალობის მაღალი ხარისხი, სამედიცინო ბაზრისა და სამკურნალო საშუალებების მობარაგების მაღალი ხარისხი და მიწოდების ეფექტურობა, მაღალკვალიფიციური კადრების შერჩევა, მოზიდვა და განაწილება, მმართველობის ეფექტური ფორმების დანერგვა, სარეაბილიტაციო და გამაჯანსაღებელი სივრცის მაღალი ორგანიზაცია, ეფექტური კავშირები საჭირო რგოლებთან.

ინტეგრაციის ასეთი ორგანიზაციული ფორმა პირველ რიგში ეფექტურს გახდის კერძო და სახელმწიფო პარტნიორობას, სამედიცინო მომსახურება გახდება სამდონიანი და მოიხსნება ყოველგვარი ბარიერი სოფლის მოსახლეობისა და ტურისტებისთვის, სამართველო აპარატი გახდება ოპტიმალური და შემცირდება ინფრასტრუქტურული დანახარჯები.

ნაშრომში დეტალურად შევაფასეთ აჭარის რეგიონის ძლიერი და სუსტი მხარეები, შესაძლებლობები და საფრთხეები, რომელმაც გამოავლინა რეგიონის სატრანსპორტო, ეკონომიკური და ადამიანური პოტენციალის, ბუნებრივი რესურსების, მმართველობითი სისტემის, სოციალური სტაბილურობის და სხვადასხვა ფაქტორების ერთობლიობის მნიშვნელობა, ატიკური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში ნაკლოვანებები და გასატარებელი ღონისძიებები.

ძლიერი მხარეები:

ბუნებრივი პირობები და რესურსები

1. სუბტროპიკული კულტურის განვითარების შესაძლებლობები;
2. სამთო სოფლის მეურნეობის განვითარების შესაძლებლობები;
3. სასათბურე მეურნეობის განვითარების შესაძლებლობები;
4. საკურორტო ტურისტული ინდუსტრიის განვითარების სეზონური შესაძლებლობები;
5. ინფრასტრუქტურის განვითარება;
6. ინდუსტრიის განვითარება.

ეკონომიკური და ადამიანური პოტენციალი

1. რეგიონის მაღალი იმიჯი ბიზნესის განვითარებისთვის;
2. საერთაშორისო ბიზნესის განვითარების მნიშვნელოვანი შესაძლებლობა;

3. ეკონომიკის სხვადასხვა სექტორში კვალიფიციური ჯგუფების არსებობა;

4. სამშენებლო და ტურისტული ინდუსტრიის განვითარებისათვის შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა;

5. დადებითი მიგრაციული პროცესები;

6. მიზნობრივ სახელმწიფო და საერთაშორისო პროგრამებში ჩართულობის მაღალი დონე;

გეოგრაფიული და სატრანსპორტო მეურნეობა

1. პირდაპირი გასასვლელი საერთაშორისო კავშირებზე;

2. ყველა სახის სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის განვითარება;

3. სოციალური სტაბილურობა;

4. ეფექტურად განვითარებული რეგიონული მმართველობითი სისტემა.

სუსტი მხარეები:

1. სხვადასხვა ცალკეულ დარგში თანამედროვე ტექნოლოგიების უკმარისობა;

2. შრომის დაბალი მწარმოებლურობა;

3. ეკონომიკის ზოგერთი დარგის საინვესტიციო მიმზიდველობის დაბალი დონე;

4. თანამედროვე საბაზრო სისტემის გამოყენების. შრომის ორგანიზების, მმართველობის, ტექნოლოგიური, ეკოლოგიური განვითარებისა და სხვა მიმართულებების დაბალი დონე;

5. ინფრასტრუქტურის განვითარების დაბალი დონეზე;

6. ტურისტული ინფრასტრუქტურის ზოგიერთი მიმართულებების დაბალი იმიჯი;

7. ადგილობრივი წარმოების ზოგერთი მომსახურებისა და პროდუქციის დაბალი დონის კონკურენტუნარიანობა;

8. რესურსების ფასზე დამოკიდებულება;

9. სოფლის მეურნეობისთვის საჭირო რესურსების იმიგრაციაზე დამოკიდებულება;

10. მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილის დაბალი მსყიდველობითი შესაძლებლობები;

11. მთლიან მეურნეობაში სოფლების განვნილობა და ამ მიზეზით გამოწვეული პრობლემები განათლების, ჯანდაცვისა და სხვა სფეროებში;

12. ზოგიერთ სფეროში პროფესიონალი კადრების უკმარობა.

შესაძლებლობები:

1. ადგილობრივი წარმოების საქონლისა და მომსახურების კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ტექნოლოგიები;

2. საინვესტიციო მასშტაბური და სისტემური ღონისძიებები;

3. ინფრასტრუქტურული და დარგობრივი პროგრამების სახელმწიფო მხარდაჭერი გარემოს ფორმირება;

4. ტრადიციული და ინოვაციური დარგების განვითარების შესაძლებლობების მხარდაჭერა;

5. ტურისტული ინდუსტრიის სხვადასხვა პროგრამების რეალიზების მხარდაჭერა;

6. ადგილობრივი რეგიონული რესურსების რეგიონული გამოყენების მხარდაჭერა და წახალისება;

7. საერთაშორისო და რეგიონთაშორისი პროგრამების შემუშავება-რეალიზება;

8. რეგიონში გლობალური ბიზნესის განვითარების ხელშეწყობა, მისი დაჩქარებული განვითარების მყარი საფუძველი რეალურ ეკონომიკაში.

საფრთხეები:

1. მეზობელ ქვეყნებში პროდუქცისა და მომსახურების კონკურენტუნარიანობის მაღალი ტემპით ზრდა, ვიდრე რეგიონში;

2. მეზობელ ქვეყნებში ტექნოლოგიური და ტექნიკური პარამეტრების დაჩქარებული ზრდა, რეალური ეკონომიკის ცალკეულ დარგში;

3. ეფექტური კადრების მიგრაციის მაჩვენებლის ზრდა;

4. გეოგრაფიული პროცესების არასასურველი მიმართულებით განვითარების შესაძლებლობა;

5. ეკოლოგიური პროცესების გაჯანსაღების ტემპის შესაძლებლობა.

შესაბამისად წარმოვადგინეთ შემდეგი ხასიათის წინადადებები:

დასკვნები და წინადადებები:

1. საქართველოში, მ.შ. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში არსებობს სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმის განვითარების მრავალფეროვანი (უნიკალური) რესურსები, მრავალწლიანი გამოცდილება და ტურისტული ინდუსტრიის მართვის მაღალი კულტურა.

2. სამედიცინო და რეკრეაციული ტურიზმი წარმოადგენს მნიშვნელოვან ეკონომიკურ სექტორს. ის პირველ რიგში უზრუნველყოფს ვიზიტორის სოციალური და სოციოლოგიური მოთხოვნების დაკმაყოფილებას, მათ მიერ დახარჯული თანხები კი ქმნის დასაქმების, მოსახლეობის შემოსავლების და რეგიონის ეკონომიკური გაჯანსაღების სტაბილურ შესაძლებლობებს.

3. მიგვაჩნია, რომ ტურისტულმა კომპანიებმა, მათ საქმიანობაზე ხელშემწყობმა სამეწარმეო სტრუქტურებმა უნდა გაითვალისწინონ მიზნის მისაღწევად არსებული სტრატეგია: განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილონ ისეთი შეზღუდვების შემსუბუქებაზე, როგორცაა სამართლებრივი, გარემოსდაცვითი, ტექნიკური, ინფორმაციული, რესურსული. ამასთან, უნდა უზრუნველყონ ადგილობრივი ეკონომიკის, ბიზნესის უკუგების, რესურსების გამოყ-

ენების მხარდამჭერი სფეროების ოპტიმიზაცია დარგში ინვესტიციების სტიმულირება.

4. ავტონომიური რესპუბლიკის, მუნიციპალიტეტების მმართველობის და თვითმმართველობის ორგანოებმა ტურიზმის ეკონომიკური სარგებლის ყველა შესაძლებლობის ოპტიმალური გამოყენების მიზნით შეიმუშაონ წინადადებები ტრადიციული, სამოყვარულო და ინოვაციური დარგების განსავითარებლად; უნდა განახორციელონ ოპტიმალური, სტრუქტურული ცვლილებები საინვესტიციო პროცესების განსაზღვრაში, ზოგადად ტურისტული შემოსავლების საბოლოო მოსარგებლეებსა და ვიზიტორის ინტერესების გათვალისწინებით. ტურისტულ ლოკაციებზე, მნიშვნელოვან სფეროებში უზრუნველყონ დაინტერესებული და ურთიერთშემავსებელი დარგების ოპტიმალური შესაბამისობა, თანაბარზომიერი პრიორიტეტები, შემოსავლების ადეკვატური გადანაწილება, რესურსების რაციონალური განთავსება და მართვა.

5. შესამუშავებელია შესაბამისი ნორმატიული და საკანონმდებლო მექანიზმები ბიზნესუბიექტების ორგანიზაციული და სტრუქტურული ფორმების სრულყოფისთვის, მ.შ. ტურისტული (სამედიცინო) ჰოლდინგების, კლასტერების და სხვა ოპტიმალური ინფრასტრუქტურული მმართველობითი ფორმების დასანერგად.

6. უნდა წახალისდეს ტურიზმის მდგრადობის უზრუნველყოფი ღონისძიებები, დაგეგმვის, მენეჯმენტის და მონიტორინგის პროცესების მოწინავე გამოცდილების გაზიარება, ტექნოლოგიების ინოვაციური დანერგვა, პროგრესული პროგრამები და პროექტები.

7. ტურისტულმა, სამედიცინო და გამაჯანსაღებელმა კომპანიებმა პროდუქტების (მომსახურების) მიწოდებისას, უნდა გაითვალისწინოს მათი კლასიფიკაცია, ვიზიტორისათვის საინტერესო და ხელმისაწვდომი ფორმა, კერძოდ: ბუნებრივი რესურსები და გარემო, შექმნილი გარემო (ინფრასტრუქტურა, მომსახურება), ოპე-

რაციული სექტორი, მასპინძლობის სულისკვეთება (მზაობა) და კულტურული რესურსები.

8. მიწოდების კლასიფიკაციაში ტურისტული მომსახურებით დაინტერესებულმა სუბიექტებმა არსებულ ტრადიციულ პროდუქტებთან ერთად ყურადღება გაამახვილონ ვიზიტორთა ნაკადებზე, რომელთაც აქვთ დიფერენციული შემოსავალი, არიან 50+ სეგმენტის წარმომადგენლები, შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ჯგუფები, ჯგუფური მოგზაურობის მსურველები, რელიგიური (სუბსიდირებული) ჯგუფები და სხვა.

- შეისწავლონ და გაითვალისწინონ საერთაშორისო ტურიზმის მახასიათებლები, არსებული სამოგზაურო ბარიერების თაობაზე, რეგიონის სპეციფიკური თავისებურებები და სხვა,

- გაითვალისწინონ, რომ მათ საქმიანობა უწყვეტ მოულოდნელი და გლობალური პროცესებით გამოწვეული შეზღუდვების პირობებში. შეიმუშაონ ადეკვატური მექანიზმები ეკონომიკური, საინფორმაციო, რეპუტაციული, კომუნიკაციური და სხვა სახის შეზღუდვების შესამსუბუქებლად.

9. თანამედროვე ტექნოლოგიები ძირეულად ცვლის მიდგომებს ჯანმრთელობის დაცვისა და ჯანსაღი გარემოსათვის საჭირო სიმძლავრეების, მომსახურების, პროდუქტების, მენეჯმენტისა და მარკეტინგის საკითხებისადმი. მთავარი მოთხოვნაა - კვლევებზე დაფუძნებული და გაანალიზებული ადეკვატური პასუხი ვიზიტორთა მთავარ გამოწვევებზე, დემოგრაფიულ და სოციალურ ცვლილებებზე, სტაბილური და უსაფრთხო გარემოს ფორმირებაზე, საჭირო მომსახურების მიღებაზე.

10. შესაძლებლობების პოპულარიზაციის მიზნით, საქართველოს, მ.შ. აჭარის სუსტი და ძლიერი მხარეები გათვალისწინებული იქნას ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მიერ მომზადებულ პროგრამებსა და პროექტებში. აქცენტი გაკეთდეს საქარ-

თველოს ბუნებრივ მოცემულობაზე და კულტურულ, ისტორიულ და სხვა სანახაობებზე.

11. სამედიცინო ტურიზმის წარმატებული განვითარებისათვის სახელმწიფო სტრუქტურების წარმომადგენლებსა და პროფესიონალ სამედიცინო საზოგადოებას შორის აუცილებელია კოორდინაციის მაღალი დონე

12. თანამედროვე სამედიცინო ტურიზმის მომსახურების ბაზრისთვის მნიშვნელოვანია მართვისა და რეალიზაციის პროცესში ინოვაციური ტექნოლოგიების დანერგვა; გარდა ამისა, ფასისა და ხარისხის გონივრული თანაშეფარდება არის ძირეული ფაქტორი, რომელიც ბიზნის მიმცემია პაციენტისთვის, რათა მიიღოს კონკრეტულ ქვეყანაში სამედიცინო მომსახურების ჩატარების გადაწყვეტილება, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მას რთული ოპერაცია და ხანგრძლივი რეაბილიტაცია სჭირდება.

13. მნიშვნელოვანი როლი სამედიცინო ტურიზმის ნაციონალური ბაზრის განვითარების საქმეში მიუძღვის ტურისტული მომსახურების განვითარების უნიფიცირებულ სისტემას, როგორც სახელმწიფო, ასევე ბიზნესსტრუქტურების დონეზე. ბაზრის ყველა მონაწილის მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს - ინფორმაციის გავრცელება, სამედიცინო ტურიზმის ნაციონალური ბაზრის შესაძლებლობებისა და სპეციფიკური თავისებურებების შესახებ ინფორმაციაზე სრული ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა.

14. საქართველოში სამედიცინო ტურიზმს შეუძლია ვიზიტორების მაღალშემოსავლიანი ქვეყნებიდან მოზიდვა. დღეს საქართველოს სამედიცინო ტურიზმის ბაზრის მომხმარებელი ძირითადად დაბალშემოსავლიანი ქვეყნებიდანაა. მისი ყველაზე ხშირი ვიზიტორებია დსთ-ისა და თურქეთის მოქალაქეები. დაჩქარებას მოითხოვს საქართველოს სამედიცინო ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ღონისძიებების განხორციელება.

15. იმისთვის, რომ საზღვარგარეთის სადაზღვევო კომპანიებთან და ფონდებთან კონტრაქტის გაფორმება იყოს შესაძლებელი, აუცილებელია საერთაშორისო აკრედიტაციის ფლობა. დღესდღეობით საქართველოში JCI აკრედიტაცია აქვს მხოლოდ ერთ კლინიკას - „მედიკლას“, ჩაფიძის კლინიკას აქვს KTQ აკრედიტაცია, სერტიფიცირების მოლოდინშია სამედიცინო კორპორაცია „ევექსი“. საჭიროდ მიგვაჩნია ამ პროცესში კლინიკების ჩართულობის დაჩქარების ხელშეწყობა ხელისუფლების მხრიდან.

16. აუცილებელია სამედიცინო ტურიზმის საექსპორტო პროგრამების განვითარება, მომსახურების გასაუმჯობესებლად ახალი ფორმებისა და გზების ძიება, ინდივიდუალური მიდგომა პოტენციური კლიენტის მიმართ და ადაპტირებული ინფრასტრუქტურის ფორმირება - რაც მოგვცემს უცხოელი ტურისტის მიღების საშუალებას.

17. რეკრეაციული სივრცეებისა და სამედიცინო ობიექტების მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება პოსტპანდემიურ პერიოდში, როცა დღის წესრიგში დგება ადამიანების არა მხოლოდ ფსიქოლოგიური დახმარების საჭიროება, არამედ სასუნთქი გზების, საყრდენ-მამოძრავებელი, გულ-სისხლძარღვთა პრობლემების მოგვარებაც. ამიტომ რეკრეაციული სივრცეები და სამედიცინო ობიექტები მზადყოფნაში უნდა იყვნენ პაციენტების მისაღებად. იმის გათვალისწინებით, რომ აჭარაში ბევრი უნიკალური კურორტი და რეკრეაციული ზონაა, მას დიდი პოტენციალი აქვს პოსტპანდემიურ პერიოდში შიდა და უცხოელი ტურისტების სარეაბილიტაციოდ.

ამრიგად, ატიპური კრიზისის პირობებში ეკონომიკური პოტენციალის ტრანსფორმაციის გარდაუვალმა პროცესმა ახლებურად წარმოადგინა ტურისტული ინდუსტრიის, მ.შ. აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სამკურნალო და რეკრეაციული ტურიზმის განვითარების პრობლემები. კერძოდ, დაჩქარებული წესით უნდა

განხორციელდეს მართვის ინოვაციური ფორმების გამოყენება; პრიორიტეტი მიენიჭოს ამ პროცესების უწყვეტობას, ადგილობრივ და საერთაშორისო ბაზარზე მოწინავე სტანდარტების დაცვას; კომპლექსურად დამუშავდეს სფეროს რეგულირების ორგანიზაციულ-ეკონომიკური მიმართულებები; ორგანიზებულად განხორციელდეს თანამედროვე ტექნოლოგიების იმპორტი და ადგილობრივ პირობებზე ადაპტირება; შემუშავდეს ეფექტური ანტიკრიზისული ღონისძიებები ადგილობრივი და მოზიდული საინვესტიციო-საწარმო პოტენციალის გააქტიურებისთვის.

სადისერტაციო ნაშრომის ძირითადი დებულებები ასახულია ჩვენს მიერ გამოქვეყნებულ ნაშრომებში, მათ შორის:

1. **ბაკურიძე ს.**, „ინტეგრაციული ურთიერთობების თავისებურებები რეგიონული სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე. *ეკონომიკა და ბიზნესი ISSN 1987-5789, 2017, N4, გვ. 101-110*

2. **ბაკურიძე ს.**, „სამედიცინო ტურიზმის განვითარების ტენდენციები, შესაძლებლობები და პერსპექტივები“, ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა/ ტომი 8, გამოცემა 3 (2021)

<http://doi.org/10.46361/2449-2604.8.3.2021.75-84>

3. **Bakuridze S., 2021:** “Opportunities to Improve Regional Health Services and their Effectiveness-On the Example of the Autonomous Republic of Adjara), *Journal Geostrategiya, Baku, 2021 N5 (65), ISSN 2664-4975*

Tsetskladze L., Bakuridze S., “Opportunities for the Development of Recreational and Medical Tourism”, International Scientific and Practical Conference, - *Organization’s Strategy vs Realities of the VUCA-world, Ukraine, 2021. ISBN 978-966-926-392-6*

**Batumi Shota Rustaveli State University
Faculty of Economics and Business
Department of Business Administration,
Management and Marketing**

Sophia Bakuridze

**Opportunities of Development of Recreational and
Medical Tourism in terms of atypical economic crisis
(On example of Adjara Republic)**

**Abstract submitted for obtaining the academic degree of
Doctor of Business Administration**

Batumi 2022

Paper is compiled at Batumi Shota Rustaveli State University, Faculty of and Economics and Business, at the department of Business Administration, Marketing and Management.

Scientific supervisor:

Rezo Manvelidze

Doctor of Economic sciences
Professor of Batumi Shota Rustaveli
State University

Foreign appraiser:

Mariana Petrova

Professor of Economics and Management,
at ISMA University of Applied Science

Appraisers:

Nugzar Todua

Doctor of Economic Science, Professor of Tbilisi
Ivane Jvaxishvili State University

Gela Mamuladze

Doctor of Economics, Professor of Batumi Shota
Rustaveli State University

Merab Diasamidze

Doctor of Business Administration,
Associate professor of Batumi Shota Rustaveli
State University

The public defense of the doctoral dissertation will take place on July 1st, 2022 at the committee meeting created by dissertation commission of Batumi Shota Rustaveli State University of the Faculty of Economics and Business.

Address: 35, Ninoshvili st, Batumi Room #430

This work is available in the Ilia Chavchavadze library of Batumi Shota Rustaveli State University and online at: www.bsu.edu.ge

Secretary of dissertation commission: **Leyla Tsetskhladze**, doctor of Business Administration, Assistant-professor at Batumi Shota Rustaveli State University.

Introduction

The actuality of topic. One of the important and dynamic developing branches of tourism is recreational and medical tourism.

In modern times, aspiration to healthy lifestyle is noticeable. Healthcare and increasing the number of vital activities became important parts of modern system of values. A big demand for medical-healing tourism is connected with deterioration of health in population and on the other hand, promoting the level of life.

Developing of world tourism industry and growing interest toward the healthy style of living caused the appearing of new, perspective types of tourism. Among them, there are medical and recreational tourism, which means visiting different touristic sites, getting variety of medical service at the same time with entertaining and relaxing. This is not limited with only medical operations and implies the complex of accompanying procedures, particularly, prevention of chronicle diseases, prevention diagnosis of diseases at the early stage, left complications and rehabilitation after operation and so on.

The establishing time of medical tourism is considered middles of 21th century, when globalization processes, increasing the availability of transporting means for tourists, rapid way for exchanging information by internet and social networks, it's a typical experience to get medical service in other country. Above mentioned caused creating the segment of tourist service market, which is described as specific relations with customers with the technological basis of providing main or accompanying services.

As medical tourism is multi-functional and combines many directions, so its evaluation only by economic indicators is very difficult. It means description not only those factors, which defines trajectory of given type tourism, but also detachment of specialized spheres, which do not cross each other while giving medical service.

World tourism organization defines the medical tourism as the type of tourist activities, which includes confirming (diagnosis, treatment, prevention and rehabilitation), healing and medical service (as invasive so the non-invasive character) using medical service and considers relaxing and entertaining at the same time (formulating of world tourism organization).

According to the European resort organization formulating it is active relaxing type, which influence individual moral-physical health and complete development of a person, and is connected with moving from residence by the way of tourist trip and leaving the country.

According to the formulation of European Association Science Experts in tourism sphere medical tourism is the combination of relaxing, entertainment and individual refreshment programmes, which include care on customers.

According to above-mentioned definitions, international organizations of tourism sphere do not have on methodological approach while defining medical tourism, which makes implementation of practical recommendation more difficult in the sphere of strategic developing of this kind tourism. Exactly with other factors, above mentioned necessity and importance of working on topic. Medical tourism as the economic segment of industry and actuality of role and importance as the element of social sphere.

Medical tourism is risen to state political level in many countries. Despite it is a new sphere, is rapidly developing.

Developing of recreational and medical tourism is important not only for health reasons but also this sphere has potential for economic means, right planning of its management can improve the developing the economy of the country.

In those countries where medical tourism is developed, this sphere of healthcare is considered to be an independent sphere of economy, because it ensures not only the financial stability of hospitals and by the way improving material-technical basis and giving appropriate salaries to medical staff, but also has important influence on GDP.

Current pandemic situation made significant loss to the world economy. Normally, our country is not the exception. Particular sensitivity of Georgian Economy caused by coronavirus pandemic is determined by several factors. At first it is connected with the structure of GDP, where sectorial great part comes to those economical activities, which were seriously damaged during the terms of coronavirus-these are wholesale and retail trade(13.9%), activities connected with real estate(11.4%),building sector(8.3%) and financial-insurance activities(6.2%);There is one circumstance that which caused serious decreasing of economy during pandemic is connected with the structure of market of labour, where the number of hired employees equals with the number of self-employed ones. Among them a great portion comes to people employed in so called preclear and non-stable, such as service sphere, atypical employment, seasonal employment and so on.

In these terms, it is important to find way for real development of this sphere, among which more important are medical and recreational tourism. It is important to male analysis, in the terms of today's atypical economic crisis, what real opportunities are in the terms of developing recreational and medical tourism.

The aim of the research is to study opportunities of recreational and medical tourism development in the terms of atypical economic crisis. According to the aim there are several **goals**:

- Determining factors for developing recreational and medical tourism, challenges and existing risks related to it;
- Peculiarities and problems of recreational and medical tourism;
- Modern tendencies of developing recreational and medical tourism;
- Analysis of Georgian experience at researching tourism market and revealing its problems.
- Modern situation in medical and recreational tourism in Adjara Autonomous Republic;

- Exploration of opportunities for the developing of natural and cultural, staffing, technological and other potentials in for the developing recreational and medical tourism;

The subject of the research is studying-analysing opportunities and perspectives of developing recreational and medical tourism. Medical tourism market, as the part of tourism and healthcare system industry, needs more attention from the government. Because preventing a negative result on customers' health and life depends on providing right service with high quality from the state regulating organs or industrial structures.

The object of the research is implementation of supporting structural, organizational and governing events for developing recreational and medical tourism in Adjara Autonomous Republic in the terms of atypical economic crisis taking into consideration Georgian perspectives. Strong and weak sides of Adjara Autonomous Republic are evaluated and goals are set of accelerated development of the branch.

Methodology and Theoretical basis of the research: theoretical-methodological basis of this qualifying research are fundamental researches, implemented scientific and practical researches in the sphere of developing theory and practise of tourism, monographs published on local and international scale, articles. statistic materials.

According to systematic approach, while searching and studying about research object, there were used different methods of synthesis and analysis, induction and deduction. Informational material used in the paper is based on informational basis of Ministry of Economic and Sustainable Development of Georgia, State department of statistics, Georgian Finance Ministry, Finance and economics ministry of Adjara Autonomous Republic, National Administration of Tourism and Department of Tourism and Resorts of Adjara.

Main scientific innovations:

- Main idea, peculiarities, developing tendencies and opportunities of recreational and medical tourism of Adjara Autonomous Republic are presented here.

-Developing tendencies of recreational and medical tourism market in Georgia, Adjara Autonomous Republic, in several European Countries and Public State of China are also analysed.

-Social-economic importance and purpose of the market of recreational and medical tourism are also given and there is also analysis of main criteria.

-There are some mechanisms of transformation, reconstruction and modernization analysed in recreational and medical tourism during the crisis and post-crisis period in Adjara Autonomous Republic.

-Technologies of organization of exporting products of recreational and medial tourism are presented by considering advanced experiences and local specificity.

-Effective developing business models and structures are established by considering the analysis of organizational-managing mechanisms of subjects functioning in recreational and medical tourism.

-Argued statement are set up about regional using of natural, trade, geopolitical, technological organizational potential in recreational and medical tourism.

-Effective integration mechanisms of state and private potential are argument or rising quality of responsibility, satisfaction of interests of medium and low-income societies in recreational and medical tourism.

Theoretical and practical importance of the research: Main statements, result of the research, theoretical and practical recommendations can be used at universities while preparing specialists of tourism sphere. It will help state organs to take proper economic solutions in tourism sphere and implement competitive strategy for tourism development.

Probation of the paper. Dissertation paper is reviewed and approved at the widened meeting in Department of Business Administration, Marketing and Managing, at Economic and Business Administration, on 19th December, 2021.

Structure of the research: There are 174 printed papers in the dissertation and includes introduction, three chapters, eight sub-chapters and con-

clusion. There is also bibliography. For implementing goals and aims, results, argument conclusions and recommendations of the research, the paper includes following structure:

Introduction

Chapter 1. Theoretical and methodological approaches for defining functional importance of recreational and medical tourism market.

1.1. Determining factors, risks and challenges for developing recreational and medical tourism.

1.2. Peculiarities and problems of managing recreational and medical tourism.

1,3, Modern developing tendencies of recreational and medical tourism market

Chapter2. Analysis, evaluation and developing perspectives of recreational and medical tourism.

2.1. Social-economic feature of development recreational and medical tourism of market.

2.2. Analysis of Georgian experience in recreational and medical tourism market and revealing systematic problems of developing.

2.3. Determining perspective directions of modernization of recreational and medical tourism market in post-crisis period.

Chapter 3. Organisational-structural analysis of business models and mechanisms of successful practises in recreational and medical tourism.

3.1. Modern technologies-advanced experiences in organizing exports of recreational and medical tourism.

3.2. Opportunities and perspectives for developing recreational and medical tourism in Adjara Autonomous Republic.

Conclusions and statements

Bibliography.

The main content of the paper

The first chapter of the paper- **“Theoretical-methodological approaches of functional importance of recreational and medical tourism market”**- includes three sub-chapters.

In the first chapter-**Determining factors, challenges and risks of development recreational and medical tourism**-are given views from scientific literature about the main idea of recreational and medical tourism. There are some factors discussed which defines the developing of medical tourism, challenges and problems of this sector.

It should be mentioned that scientific literature doesn't recognize one widely accepted definition of medical and recreational tourism. Different scientists pay attention to different peculiarities while defining this, though everyone agrees that it is the combination of relaxing and getting medical services.

In our opinion, the development of recreational and medical tourism depends on many factors. Human health, ability to work is depended on its development. Very often social identification of human happens by defining how safe is it from natural or artificial factors.

So medical tourism is the interrelation of psychological, physical and social events, which aims not only prevention of human but also restoration of vital strength and treatment. Offering healthy ways of living and developing.

Development of medical tourism is important also into business direction. For such a country, where there many resorts, this business has a big perspective and in case of right managing and planning, it can contribute a big deal in the developing of country's economy. Leader countries according to the number of tourists are oriented on specific segment of medical tourism. For example, in Thailand and India people go to cure orthopaedic and cardiovascular problems, as for China and Korea offer a patient traditional west and east medical service. The main in ring of medical tourism in Russia is treatment at sanatoriums, in west Europe central place is given to

spa and wellness hotels and other spa categories, the main function of which are prevention and strengthening. As more than 50% of users of medical tourism are women, more interests are given to those services which are connected with cosmetology and reproduction.

The development of medical tourism is in direct correlation with the development of that direction of tourism which are mostly demanded from tourists. Tourists who come to get medical treatment, very often use the directions of tourism, such as: cosmetics, extracorporeal reproduction, transplantation of tissues and organs.

Main factors for developing medical tourism are modern technologies, low prices and high-qualified medical aid. If in early ages, people go from developing countries to developed countries to get medical service, nowadays tendency has changed and medical tourists go from developed countries to developing countries to get medical service with high quality. When tourists from developed countries are attracted by such countries, like India and Thailand, that means that medical tourism gives chance patients to eliminate the costs and time for healthcare, which they waste while waiting for medical service. Patients are ready to travel in developing countries to get medical service for a low price, which may cost more in their own countries.

The research, which studied a medical tourism in Hong Kong, and in which state and private hospitals took part, also representatives of state healthcare, set up main factors of developing specific type of export. They are:

- Coordinated politics;
- Normative acts agreed and connected with the export of medical service;
- Support from the government;
- Simplifying the entering into the country for medical tourists;
- Demands of population to the healthcare system.

It is necessary to work on advertising politics in order to overcome these barriers, strengthening and encouraging policy by investments on medical tourism market from state, establishing standards for getting and treatments of foreign citizens, Developing the spectre of medical service for foreign citizens in Hong Kong hospitals. There are four motivating factors, which influence the developing of this sphere:

- Low price on medical service:
- Appropriacy of quality and price;
- Cultural proximity;
- Time factor

Medical tourism is characterized with its remarkable problems and risks. Medical literature divides it into several subtypes. They are about the quality of service, common matters of healthcare, combination of treatment and tourism, ethical results, less developed directions of medical tourism, low quality of marketing, trust of customers and accreditation, politics and influence of these element on foreign patients.

While introduction of medical practise a great importance is given to mentality of citizens and legislation. Faith, cultural traditions are important factors, which influence the development of medical tourism. Among with the increasing demand on the service, there appear more problems and risks. Such risks are surgical and inflectional treatment.

The wish of tourists is to use innovative technologies while treatment getting high-quality service and other accompanying services. Approaches to each patient should be individual, more attention from medical staff and each service should be comfortable. Patients should be informed about the risks, which may accompany services like this. They should have precise information about the quality of the medical service in the country.

Among the challenges of medical tourism is the problem of going professional medical personnel abroad. Looking for high salaries and workplaces, doctors are going to developed countries, which pushes patients to ask for

medical service in developed countries. Also, the authority of scientific discoveries is also arguable, and many other things, which leads you the leveling of positive aspects of intensity in medical tourism, also delays medical service and availability of scientific-technical progress.

Moving of professional, medical staff to another countries, causes the losing the quality of medical service and availability of medical aid, which forces the patients to apply the medical service abroad. This type of emigration is in following countries: Republic of Congo, Ghana, Liberia, Grenada, Jamaica, Surinam, Malawi, Zambia.

According to the Australian practise, there are three factors that delay medical tourism development:

- Less of availability for patients to hospitals;
- Non-cooperation between intern specialists;
- Non-cooperation between authority and hospitals;

Other disturbing factors for medical tourism in Iran and East Azerbaijan do not exist. Main challenging factors in these countries are: transportation of patients, managing and normative-regulating problems, form of the medical service organization, marketing, cultural differences and other political problems (of political character).

It was proven from researches that in developing countries increasing the segment of medical tourism is in correlation with the increasing of salaries in medical sphere, which helps to keep qualified specialists, in other cases they leave the country. Though, after developing the medical tourism, the productivity of labour in economy becomes weak. Medical tourism can improve prosperity of the economy, if keeping the migration and profit from tourism export will be more than decreasing the income and tendency of reducing productivity.

In next chapter, modern tendencies of the medical market are discussed. Tendencies of tourism market are changing time by time, if before people from developed countries go to developed countries to get medical

service, nowadays this tendency has changed. Many developing countries can give high quality medical service, which cost less money than in developed ones. Here they get the same service for a low price, that they can get in their countries.

Most tourists say that main reasons for going to another countries for medical service are:

- Service with more quality which they could not get in their countries;
- Low price of medical service (There are some services that are not included in common healthcare system. Its real price in their own country is higher than in other neighbouring countries);
- Confidentiality(anonymous);
- And high quality of all types of service.

The number of medical tourists is increasing annually. According to the 2017 report more than 11 million people go for medical service abroad. Analytics suppose that by 2025, the capacity of medical tourism market will be 3 trillion USD. According to the report of specialized agencies, the growth of annual financial indicator of medical tourism will increase to 25% in the nearest ten years. This indicator of development of medical tourism industry and healthcare is based on researches, according to which 3-4%of world population travel because of treatment and recovery abroad. Specialized agencies make the analysis, evaluation and reporting of medical tourism of those countries, which can provide medical service for foreigners. They define the attractiveness of the country for medical tourists, while they take into consideration general image and ecology of the country, conditions of medical and tourist infrastructure, availability and quality of medical service and after this they define the integral indicator (index).

Factor defining the evaluation are divided into three groups:

1. Economic indicator comes into the first group, the level of living of populations and the safety of the country, acceptable price of national exchange currency, also cultural aspects.

2. In the second group comes attractiveness of the country as the touristic object. Also how is the subject of costs in the country. Here comes the not only cost for treatment, but also cost of travelling and residence.

3. In the third group comes the quality of medical service—using of innovative technologies, international accreditation of medical centres, certification of doctors and medical staff, correspondence of healthcare criteria to the international standards, new and quality medical equipment. Besides, (if there is) independent rate of medical organizations, international experience of personnel (awareness of languages, loyalty and friendship) and organization of medical aid for foreigners.

The most attractive countries for medical tourists according to medical tourism rate are: Canada, USA, Great Britain, Israel, Korea, India. Leader countries according to medical tourism in Europe are: Germany, Italy, Spain, France.

Reasons for traveling from specific countries for medical tourism can be different. For example, main priority of Americans while travelling for medical purpose is the price. For Russian main priorities are mostly technological and innovative novelties. In those countries, where tourism is developed highly, infrastructure has developed corresponding the international standards, legislative basis and mechanism of state supporting were established. A good example is South Korea, where medical tourism is developing rapidly. One of the favourites according to the tourism development is Germany.

According to the analysis of Medical Tourism Index, proportion of population number and medical tourists coming into the country, show that Israel is unconditional leader, which annually receives about 30 000 medical tour-

ists (in the world list it takes 11th place). Israel put a great deal of contribution into the developing of medical tourism on the international level.

China as a donor country for medical tourists, should be mentioned separately, which is because of excess population.

Stable system of support and coordination from the country can attract new streams of tourists, who can't plan trip like this independently. For increasing the availability for this type of serviettes is a package service, which includes organization of flight, solving visa problems and offer additional sales on different services to the patients. Business of medical agents takes especially big importance in developing countries.

While selecting the country, people who want to take medical service, rely mainly on four sources: advices from qualified staff (medical agents), friends, who have experience of medical treatment abroad, advertising campaigns, new publications, books and film industry. State policy play important role in the developing of this sphere. It can influence on the selecting the country by the patient and each detail of aid service. The practise of India is noteworthy, where authority launched a special type M visa for foreign medical tourists. Healthcare system of Malaysia, created national committee, which is responsible for the stimulating of medical tourism development. Ministry of healthcare of Turkey, launched the encouraging mechanism of national approach in tourism which includes specific economic sales as in hospital as for medical tourists.

Approaches from the authority like these can create appropriate conditions for medical tourism development. These approaches are useful for professional approaches and business, which put in action these mechanisms.

We agree to the opinions of those scientist, who name supporting factors for developing of medical tourism:

- Interpretation of state and private investments in the sphere of healthcare;

- Modern arrangements of medical centres, which will have international accreditation;
- Optimal correspondence of the price and quality of medical service;
- Offer cheaper price than other countries;
- Political and social stability;
- Arrangement of modern developed tourism infrastructure;
- Rising of determining reputation of medical service reputation;
- Usage of historically confirmed innovations and technological achievements in healthcare;
- Preparing of medical personnel, medical managers and specialists of marketing;

In our opinion, additional factors which cause the interest of users are:

- Trans aortic-logistic service, entertaining and cultural events;
- Also, information about climate conditions and peculiarities of mentality in population;

We think that while selecting the country where they can get medical service, different factors effect on the patient:

- 1.the most important is the factor of economy;
- 2.Availability, when necessary, treatment for some reasons is not more available-this can be the factor of residence, or service may not provoke the trust of a patient;
- 3.Time factor-to get qualified, high technology medical service without long waiting, is characterized for those countries, like: Great Britain, Canada and so on.
- 4.Acceptance-servicing, which can be available and economic, but on the other hand may be unacceptable for other countries or social group for religious, political or other social reasons.
- 5.Other additional factors include chance to get better treatment, using modern technologies, gathering high-class specialists, or call them as exception and show personal attention to the patient.

According to analysis, we group main factors, which effects on the motivation of the visitor to choose medical tourism and on the choice of selecting foreign country.

1.High technological medical innovative centres with international accreditation;

2.Innovative technologies of treatment after which patients ger positive result;

3.doctor of high categories and qualified medical staff.

4.Time factor, do planned operation on time, without waiting in the queue;

5.In case of extra costs: private rooms, interpreters, private managers and individual approaches;

6.A whole cycle of supporting-from the medical consultation to the providing all accompanying services

7.Opportunity to combine business meetings with medical treatment;

8.Opportunity of rehabilitation for foreign Patients;

In the second chapter, **modern condition and perspectives of development of recreational and medical tourism** are discussed.

In the first sub-chapter of it, social-economic features of recreational and medical tourism are discussed.

Market of medical tourism step by step with general tendencies and world economic changes underwent some stages and was adapted due to new conditions of world industry. It experienced essential transformation into several transformation-the number of participants considerably increased from limited number of developed countries, which can offer unique medical technologies and high qualified medical staff, reached significant amount. This number is increasing day by day. Many developed countries were involved in this sphere, which actively use specific advantages characterized to them, to get success in the developing the sphere of medical tourism. It essentially not only in growing the number of

participants, but also in the quality of medical and tourism service, in the direction of innovative technologies.

Above-mentioned was confirmed by the rate of **Medical Tourism Index** in 2017 (International Healthcare Research Center), which describes the dynamic of developing of medical tourism in modern world (Global Web Index/ market research SaaS Company).

Customer European index is one of the important criteria of social-economic regional evaluation of modern medical tourism (EHCI). It evaluates national system of healthcare in the countries of European Union. Today it is one of the reliable and important indicators, which describes modern tendencies of medical tourism market. It is calculated by forty different options, which is divided into several subgroup. This rate is calculated for 35 countries, most of them are members of European Union. But also in the rate of 2018, are not only the members of European Union, but also the number of countries which are geographically located in Europe. Among these countries are following countries: Switzerland, Montenegro, Croatia, Albania and many other countries.

There is time-table given below, where among with official data of healthcare users, there is a gradation of European countries in the main directions of modern developing and medical tourism. In the main group there are:

- High levelled countries according to the direction of medical tourism (Rate № 1-8 from the index from 800);
- High levelled countries according to the developing of medical tourism (Rate №9-17, from the index 700);
- Average levelled countries according to the medical tourism development (in the rate № 18-30 from the index 600);
- Low levelled countries according to the development of medical tourism (in the rate № 31-35 from the index 544);

Timetable №1. European index of healthcare index (EHCI)concerning development of medical tourism development,2018.

Nº	Country	European healthcare customers index (EHCI)	The level of medical tourism market
1	Switzerland	893	High leveled countries according to the development of medical tourism, orientation on incoming tourism. High level of service in case of high prices. Orientation on wealthy customers. Specialization on high technological type of narrow profile in medical aids.
2	The Netherlands	883	
3	Norway	857	
4	Denmark	855	
5	Belgium	849	
6	Finland	839	
7	Luxemburg	809	
8	Sweden	800	
9	Austria	799	High leveled countries according to the development of medical tourism, orientation not only on inner market demands, but also on incoming tourism. High level of specialization, selection and development of several types of priorities, in terms of reconciled prices and services.
10	Iceland	797	
11	France	796	
12	Germany	785	
13	Portugal	754	
14	The Czech Republic	731	
15	Estonia	729	
16	Great Britain	728	
17	Slovakia	722	
18	Serbia	699	Average level of medical tourism market development, orientation on main types of medical service, In some country's development of new brands of medical tourism; Middle level of quality in terms of not high prices, Positioning of medical tourism in one or two more or less demanded types, Orientation on the mass customers with average income.
19	Spain	698	
20	Italy	687	
21	Slovenia	678	
22	Ireland	669	
23	Montenegro	668	
24	Croatia	644	
25	North Macedonia	638	
26	Cyprus	635	
27	Malta	631	
28	Lithuania	622	

29	Greece	615	Low level of medical tourism development, orientation on outgoing tourism, absence of qualified medical service in the inner market.
30	Latvia	605	
31	Bulgaria	591	
32	Poland	585	
33	Hungary	565	
34	Romania	549	
35	Albania	544	

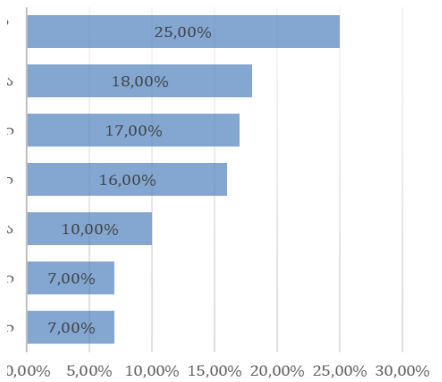
Source: „health consumer powerhouse”

<https://healthpowerhouse.com/media/EHCI-2018/EHCI-2018-report.pdf>

In 2018, developing agency of healthcare in the Republic of Korea, launched marketing research, aim of which was revealing of main factors, influencing the development and functioning of medical tourism market. There were some interviews with the representatives of medical sphere, who work in those famous hospitals, who try to achieve success in the market of medical tourism, attract foreign or inner tourists and can offer medical service of high level.

Given results revealed several basic factors, which influence on the development of medical tourism in the republic of Korea.

Diagram1.Factors which influence on the stable developing of medical tourism positively in the South Korea.

- Foremost technologies for a low price
- Rehabilitation treatment
- Tourism events
- Effect of Halius
- Extra support on patients
- State investments
- Destination Branding

Source: Information portal medical tourism development in the South Korea;

Here are the models of some successful countries discussed.

In next subchapter “Analysis of Georgian experience of recreational and medical tourism market and revealing of systematic problems of developing “here is discussed that experience which Georgian tourism market has undergone. Besides, the author emphasized those systematic problems which are characterising for Georgian healthcare market.

According to statistic information, income from tourism in Georgia, equals 1billion 700 USD.

Nowadays costumers of Georgian medical tourism are from low budget countries. Tourist often visit from CIS and Turkey. Last years visitors increased form Mideast and Iran. Medical tourists often apply to following services: dentistry, cosmetic surgery, cardiology and treatment of infertility. In these spheres Georgia is more competitive than in neighbouring countries.

Though Georgia can attract tourists from high-budget countries.

The reasons for coming here are environmental factors and prices. While selecting travelling to Georgia and treatment patient pay attention to attractive conditions for tourists-opportunity of relaxing while treatment. environment and buildings equipped with high technologies; wide variety of medical services create attractiveness for neighbouring countries. For respondents of the research cultural closeness and awareness of country are important, also the closeness of territory. For example, post-soviet countries Georgian and culture is known.

Medical tourism is developing in Georgia gradually, because the level of medical service and high qualified specialists in the country are increasing, so the trust in Georgia from foreign tourists are characterised with growing tendency.

(Timetable 2)

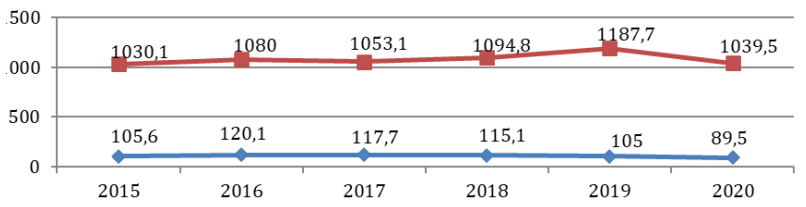
Timetable №2: Distribution of average month number of visits of international visitors in Georgia according to the purpose of the visit.

The purpose of the visit and year	2015		2016		2017		2018		2019–2020	
	thousand	%	thousand	%	thousand	%	thousand	%	thousand	%
Relax, entertainment recreation	137,3	31,4	152,2	33,9	203,9	37,7	256,3	42,7	119,1	31,9
Visiting friends and relatives	103,1	23,5	104,5	23,2	120,2	22,2	121,9	20,3	90,3	24,2
Treatment/recovery	18,7	4,3	17,1	3,8	14,6	2,7	16,4	2,7	9,6	2,6
Shopping	41,5	9,5	42,2	9,4	51,6	9,5	41,5	6,9	27,1	7,2
Transit to go in another country	82,9	18,9	82,0	18,2	97,8	18,1	99,1	16,5	61,9	16,6
Professional/economic activity	47,4	10,8	45,5	10,1	44,3	8,2	52,0	8,7	49,0	13,1
Others	7,1	1,6	6,0	1,3	7,8	1,4	13,0	2,2	16,6	4,4
Sum	438,0	100	449,4	100	540,2	100	600,3	100	373,5	100

Source: compiled by author based on statistic data from National Statistical Service

Better situation is towards the incoming visitors in terms of travelling for the purpose of treatment and recovery. In 2015-2016 years varies 8-11%. In 2020 after limitations because of pandemic the number of travellers reduced to 8.6%.

Diagram №2. Average amount of local visitors visiting for treatment and recovery were distributed like this.

Source: compiled by author based on statistic data from National Statistic Service

We confirm optimally the tendency about that priority branches for developing the medical tourism in the country are: cardio surgery, plastically surgery and dentistry. Country can achieve success in every branch. All three branches are highly developed, we have high qualified specialists, we have competitive advantage in the Caucasus region and compared to other post-soviet countries.

On tourism market, while evaluating the potential of Georgia, we consider some aspects as priority, the improvement of which are important. They are:

- Standardization of clinics;
- Insurance of failed cases;
- Offered sales on airline tickets, specially for medical tourists, direct flights for tourist in donor countries;

Challenging factors which delay the development of Georgia as provider country of medical services, by the opinion of experts, at first, it is a matter positioning of Georgia on global market of medical world tourism. In fact,

popularization of its opportunities or natural background. It is important to raise awareness on world market, work on spreading the information - cultural, historical, entertaining sights or resort zones, also about healthcare services and qualities. It is necessary to promote the country. The qualification and quality of one clinic isn't enough. Globally Georgia is not recognized in world market, as medical destination country, which can compete easily with other countries.

It is necessary that healthcare will participate in international relations in the developing campaign, among them to spread information via diplomatic channels in target countries, which will help to raise the awareness of the country. In order to develop the medical tourism, one main demand is that quality of hospital should correspond international standards. It is also important to have international accreditation. Still the problem is the matter of managing low ring.; knowledge of language; lack of direct flights in target countries.

In next subchapter **Definition of perspective directions of modernization of recreational and medical tourism market in post-crisis period**-is described economic factors that effect on medical tourism, circumstances and results of crisis on market economy, falling demand on economic prosperities and the process of reducing number of proposals. The main reasons of misbalance in the retailing and wholesale policy of Industry are economic processes and events. Among them should be mentioned:

- 1.Decreasing of buying ability, which is directly connected with decreasing of demand and lead to the event which is called "Delay of the demand";

- 2.Increasing the rate of inflation, which effects on customers negatively (can't afford service, the reason of which is inflation. The customer planned to pay less, but inflation increased the price), also on entrepreneur, (decreasing of industry or even extinction of economic goodness);

3. It should be mentioned apart that such a specific event like, inflation of providing the service, which lead to decreasing the effectiveness of operations, which is caused because of rising the prices.

4. Increasing of unemployment which usually causes reducing of agreements.

5. Changes in the dynamic of currency course can affect on medical tourism market positively or negatively. As high is the level of devaluation of national currency, as more competitive advantage receives appropriate medical organizations.

Those changes in medical tourism market, which leads to crisis is not always connected with economic problems. To the list of non-economic reasons that cause worsening of conjunctival can be added following:

a) Changes of political weather, war operations, terroristic threats, acts of civil disobedience and so on;

b) urgent situation which are related to worsening natural climate and ecological problems;

c) Technological catastrophes and urgent situations due to the human behaviours.

d) Worsening of epidemic situation and so on;

Declining of epidemic situation as expected effected negatively on tourism industry, among them on the segment of medical tourism. Basic aspect in this direction can be reducing the demand of customers on tourism service, which has a number of reasons. Among them can be separated next:

a) Because of limitations non-availability of crossing the border in the territory od abroad.

b) Decreasing the income of population;

c) A high risk of spreading the virus while travelling;

d) Limiting the movement of transportation, cancelling the regular and charter flights, reducing the number of passengers in transport, limiting of movement of public transport in tourist destinations;

e) Negative psychological climate, which is challenging for moving into touristic purposes and so on;

Timetable №2: **Dynamic of reducing the tourist flow according to regions by 2020;**

Name of geographical region	Percentage index of tourist's flow %	Main tourism directions
North-East Asia	39,6	China, South Korea
South-East Asia	33,3	Thailand, Kamboj, Vietnam
Oceans	23,4	Fiji, Tonga
South Europe	22,5	Italy, Spain, Greece
South Asia	22,2	India, Sri-Lanka
Region of Caribbean Sea	20,0	Cuba, The republic of Domenic
West Europe	19,2	France, The Netherlands
South America	19,1	Brazil, Peru, Argentina
North Africa	17,5	Egypt, Tunisia, Morocco
North Europe	17,2	Sweden, Norway
Central/East Europe	14,9	Czech Republic, Hungary
Central America	14,5	Mexico
North America	12,7	USA
Middle East	10,8	Turkey, Israel

Source: World Tourism Organisations "UNWTO"

In terms of coronavirus, which is infectious disease and demands complex treatment ensured with not only by the newest technologies and medicines and in specialized stationaries, but also a long rehabilitation treatment accompanying with recovery procedures, in case if disease left negative trace on a human body. Considering all these medical factors medical tourism gets more actuality on the international level.

This tendency is determined:

1. Pneumonic complication, which is dangerous for life, which can be caused by a new infection, also in many other forms, increases the importance of medical service in the world;

2. Increasing of number of diseases and worsening of epidemic situation are the most important factors, what kind and direction of relaxing will people choose;

3. In post-crisis period we should expect that people pay more attention to their health and costs for treatment and recovery procedures will increase, which also help the developing of medical tourism in long perspective;

As conclusion, it can be said that medical tourism can develop successfully in case of cooperation within state and private sectors and having one complete strategy.

The importance of recreational spaces of the country and medical objects are increasing more in post-pandemic time, when after a long isolation and home-staying, people may need not only psychological assistance, but also treatment of musculoskeletal system and cardiovascular system. Because of that recreational places and medical objects should be ready for receiving the patients.

To restore medical tourism after coronavirus, despite of various resources in Georgia, in this direction Georgia has not bad perspectives of developing.

In the third chapter-**“Organizational-governing analysis of successful practise business models and mechanisms of medical and recreational tour-**

ism”, there are some successful business models discussed in the direction of business models, which can be used as a guidebook for those countries, which try to establish themselves in this sphere.

Forecast about developing of medical tourism in the world, which are based on data’s of specialized agencies, show that in the nearest ten years the income from medical tourism in the world will increase by 25% and 3-4% of world population go abroad to get medical service.

Many countries actively use marketing and advertising mechanisms for developing of medical tourism. Main accent in the organizing of export of medical service is made on competitive advantages of the country: cost and quality of medical service, extra services of medical tourists, how comfortably country receive the tourist.

Analysis of experiences of leader countries in medical tourism, gives opportunity to determine the models of the most successful business models, particularly, main mechanisms and lever of target strategies.

In the given chapter, organizational practise of large-scale organizations of medical tourism exports, like -Great Britain, South Korea, Italy, and the Public Republic of China.

In the second sub-chapter of the third chapter- **“Opportunities and perspectives of developing recreational and medical tourism in Autonomous Republic of Adjara”** there is detailed description of geographical location, climate, mountain or sea resort, medical sands, mud, variety of their useful qualities, hydro mineral, recreational and medical resources. According to the conclusions of scientists, we will discuss what kind of useful qualities do the appropriate resorts have. The importance of geopolitical location in the region is emphasised, which is supporting factor for a future developing of this branch.

Because of natural resources, recreational places, cultural variety gives a big potential in terms of developing of medical and recreational tourism.

Main resorts of Autonomous Republic of Adjara-map are compiled by the author.

Adjara is a region of Black Sea region, which is characterized with a great number of tourists. Profitable geographical location sea and mountain resorts make the region more attractive. Because of its profitable location, this region did not lose customers during the coronavirus, but pandemic leave the trace on the number of tourists.

Because medical tourism involves relaxation and refreshment, it is important that buildings that are for medical tourists, where they can get medical service, should be located in such places, where besides treatment they will get quality relaxing and refreshment. In this case Adjara region has a leading position.

Another stimulus to travel into our country from different parts of the world is a great number of cultural and carpentry monuments, precious archaeological material unique reserves, untouchable parts of wild nature, national parks, Georgian folk, traditions, hospitality. Adjara is one of the important regions of Georgia. It contributes an important deal in relieving economic, social-demographic and industrial problems. It plays an important role in economic promotion of the country. Its leading important spheres

are-Building, infrastructure, industry, electricity power, Informational and tourism industry. In our country, it is a priority and uses developed status agricultural, recreational and grocery complex and industry building as well.

With an absolute capacity of the regional gross product, also by calculating on one per citizen, Adjara is one of the leaders compared to other regions.

Autonomous Republic of Adjara by the capacity of value added is on the third place in Georgia. Indexes of investing actives in the region, according to the regions, confirms that here is a strong economy, Adjara is a leader with the amount of 197,808.2 USD among other regions according to 2019 disinvesting direction is especially actual in agriculture, building, transport and tourism, herewith it is important to help economic growth in these branches, activating of export potential, developing of employment and so on.

In order to develop a medical tourism in Georgia, it is important to discuss those factors that are preventing its development.

Development of any sphere, recreational or medical tourism is impossible without a relevant management. In this case, we should pay attention to those countries which had a success. What kind of standards exist with foreign tourists, how about the advertising of services, employees at hospital should consider how important is to have a satisfied patient, how important is to increase qualification of staff in management and administration, management of the hospital?

In these terms it is important to develop industries of medieval countries, which try to get a complex service while selecting the countries and medical organizations. By the help of them tourists are received and apply to additional services.

For successful developing of medical tourism, there should be a high-levelled coordination between representatives of state structures and professional medical organizations.

Georgia, as a less developed country in a medical tourism, naturally has many problems to solve, in order to be a successful destination. Important problems should be solved in a direction of management. Problems of incorrect management can be next:

A matter of positioning of Georgia on a global market of medical tourism, lack of standardization of quality in providers of medical services, weakness of monitoring and regulating of quality on system level, Also a very low index of international accreditation, on-existence of developing strategy of medical tourism, eager involvement of the authority in the developing of medical tourism, eager involvement of the authority in the developing of medical tourism, sometimes services of low quality, a weak legislation in terms of protection of patients, lack of guaranties for foreign patients, a low index of insurance of responsibility of doctors in a hospital sector, on-existence of compensation mechanism of the damage in case of complications, low qualification of management of hospitals, among them the problems of communication, mutual effort and cooperation. Problem of operativeness, flexibility and communication. Language barrier(especially in a middle ring staff);Problem of using the channels of medical tourists attraction, a low quality of cooperation and coordination between medieval and facilitator companies and hospitals.(On system level, medical tourist are rarely informed about medical services or even about resort zones),It is necessary to increase awareness, problems of consideration of religious-cultural specification of the patients. Besides, there is not calculation of incoming tourists, so it is impossible to make analytical predictions.

In order to develop tourism in a country, in which treatment, rehabilitation, relaxation, entertainment and so on are meant, is necessary following:

a) Ecological situation in resorts and recreational zones should be regulated especially in Black Sea regions, where in summers, a big flow of tourists makes beaches dirty, seawater and general condition of the ecology is worsened;

b) Medical-prevention buildings and medical pansionates should be equipped with modern apparatus;

c) Infrastructure of sport buildings, entertainment and relaxation;

d) A lack of qualified personnel in resorts. Staff at hospitals, relaxing pansionates and resort objects should be re-qualified;

e) Trade, public food, household, internet and bank objects should work without delay. In the terms of world pantomime availability of services should be available;

f) prices must be regulated; it must be in correspondence with a quality. It is unacceptable, when a price of average levelled service equals to the prices of leader countries;

g) Management of the branch, should be oriented not only on a short-term perspective, but also on a long-term perspective;

h) Material-technical base of this sphere should be regulated;

In our opinion cluster structure helps to develop medical tourism in pandemic situation. which at the same time means establishing of governing and organizational structure. During the post pandemic situation, establishment of governing and organizational structure will help the development of medical tourism. For Adjara, as a complex economic, geographical, geopolitical and specific demographical region, such innovative organizational-legal unit is a medical cluster.

Regional medical cluster is useful and innovative in the following directions: improving the medical service in the first rings high level of treatment, high level of supplying of medical market and medical things and effect of supply, selection of high-qualified personnel, attraction and sharing, establishment of effective forms of governing, a high organization of rehabilitation and recovery places, effective relations with essential rings.

This organizational form of integration, will make private and state partnership effective, medical service will become three levelled and will be

available for rural population and tourists, ruling apparatus will become optimal and infrastructural expenses will be reduced.

In the paper, we discussed comprehensively strong and weak sides of Adjara region, opportunities and threats, which revealed unity of transportation, economic and human potential, natural resources, governing system, social stability and other factors of the region, faults during an atypical economic crisis and events that should take place.

Strengths:

Natural resources and conditions:

- 1.Opportunities of developing subtropical cultures;
- 2.Opportunities of developing mountainous agriculture;
- 3.Opportunities of developing greenhouse industry;
- 4.Seasonal opportunities of developing resort tourism industry;
- 5.Development of infrastructure;
- 6.Development of industry.

Economical and human potential

- 1.A high image of the region for business development;
- 2.An important opportunity for developing international business;
- 3.Existing of qualifying groups in different sectors of economy;
- 4.Appropriate ensurement with material-technical base for developing of building and tourism industry;
- 5.Positive migration processes;
- 6.High level of involvement in target state and international programmes;

Geographical and transportation industry

- 1.Direct entrance into the international relations;
- 2.Development of all types of infrastructure;
- 3.Social stability;
- 4.Regional governing system effectively developed.

Weaknesses:

- 1.Lack of modern technologies in specific branch;
- 2.Low productivity of labour;
- 3.Low level of investing attraction in some branches of economy;
- 4.A low level of using modern market system, organizing of labour, ecological development and other directions;
- 5.A low level of developing infrastructure;
- 6.A low image of some directions of tourism infrastructure;
- 7.A low competitiveness of some service and production of local production;
- 8.Dependence on the price of resources;
- 9.Dependence on immigration of agricultural resources;
- 10.A low purchasing possibility of the most part of population;
- 11.Scattering of villages in a complete industry and because of those problems with education, healthcare and other spheres;
- 12.Lack of professional personnel in some spheres.

Opportunities:

- 1.Rising of competitiveness of technologies goods and services in local industries.
- 2.scaled and system events for investments;
- 3.Formation of state supporting environment for infrastructural and branchial programmes;
- 4.Supporting the possibilities of development of traditional and innovative branches;
- 5.supporting of realizing different programmes of tourism industry;
- 6.Supporting and encouragement of regional utilizing of local regional resources;
- 7.Implementation and realizing international and intraregional programmes;
- 8.Supporting developing of global business in the region, its stable basis of accelerating development in a real economy.

Threats:

1. More rapid growth of competitiveness of production and service, in neighbouring countries than in the region;
2. Accelerated growth of technological and technical parameters in neighbouring countries, in a specific branch of real economy;
3. Growth of indexes that show migration of effective personnel;
4. Possibility of developing of geographical processes in unwanted direction;
5. Possibility of refreshing the speed of ecological processes.

Conclusions and statements

1. In Georgia, including Adjara, there are various resources for developing of recreational and medical tourism, experience of many years and culture of managing tourist management;
2. Medical and recreational tourism is an important economic sector. First it ensures satisfying of social and sociological demands, their expenses can serve as possibilities for employment, population income and regional economic refreshments;
3. We think that tourism companies, their supporting industrial structures should consider existing strategy while achieving the goal. A special interest should be given to relieving limitations. Such as legal, environment protecting, technical, information, resource. Therefore, they should ensure optimization of local economics, business return, impressions, supporting spheres while using the resources, stimulation of investments in a branch.
4. In order to use all possibilities optimally, all economic profits of tourism, organs of government and self-government in Autonomous Republic of

Adjara, should implement solutions by determining of traditional, volunteering and innovative branches, optimal, structural changes, investing processes, generally for final users of tourism incomes and interests of visitors;

5.Ensurement of optimal sequence of interested and complementary branches in important spheres of tourism destinations, equal priorities, adequate sharing of incomes, placement and management of resources rationally.

6.Implement appropriate normative and legislative mechanisms for imperfection organizational and structural forms of business subjects, implanting tourism(medical)holdings, clusters and many other governing forms of optimal infrastructure;

7.Encourage the event that ensure stability of tourism, sharing of foremost experience of managing and monitoring processes, innovative implanting of technologies, progressive programmes and projects.

8.Tourism, refreshment and medical companies should define providing of products(services) by scales, which are interesting and available for a visitor. Particularly, natural resources and environment, created environment (infrastructure, service), operational sector, spirit of hospitality and cultural resources;

9.In a qualification of providing, along with traditional products should take orientation on the flow of tourists, which have differentiated income, go into 50+ segment, disabled groups, those wishing group travelling, religious(subsidiary)groups and so on;

Study and consider behavioural features, a high quality of informing about travelling barriers, specific peculiarities of the region and so on;

They should take into consideration that they have to work in terms of limitations caused by sudden and global events. Implement adequate mechanisms to relieve economic, informational, reputational, communicative and other kinds of limitation.

10. Modern technologies change thoroughly approaches for the power, services, products, management and marketing matters for healthcare and fresh environment. A main demand is adequate response to main challenges from visitors created within a knowledge-based society, about demographic and social changes, formation of stable and safe environment, receiving necessary service;

11. For a successful development of medical tourism a high level of coordination between representatives of state structures and professional medical society is essential;

12. For modern medical tourism market, it is necessary to implant innovative technologies in the process of managing and realization. Besides, reasonable correlation of price and quality is a basic factor, which is impelling for patients, to take a solution go abroad for a medical service, especially then they need operation and long rehabilitation;

13. In developing of national market of medical tourism a great deal comes to unified system of developing tourism service, as on state, on business structural level as well. An important goal of each participant of the market-spreading the information, ensuring of a complete availability of spreading the information about specific peculiarities and possibilities of national tourism market.

14. Today medical tourism is developing in Georgia. It can attract visitors from high-budget countries. Nowadays the costumers of Georgian medical tourism are only from low-budget countries. Frequent visitors are from Turkey and CIS. Though last years, there are frequent visits from Middle East and Iran. Many tourists often use following services: stomatology, cosmetic surgery, cardiology and surrogacy. In these branches Georgian medical tourism is competitive more than in neighbouring countries.

15. WE think that a main motivation of foreign visitors to get treatment here is-hospitals equipped with high-technologies and the newest methods, quality of service, low prices on services than in their own countries and

cultural proximity. Cause main visitors are from CIS countries, along with other motivating factors cultural proximity is also important. They are acquainted with Georgian culture, healthcare and people;

16.To have an international accreditation is essential for that you can make an agreement with insurance companies and funds in foreign countries. We guess it is necessary to support acceleration of involvement of clinics in this process from the state.

17.It is essential to develop export programmes of medical tourism, find new forms and ways to improve the service, individual approach towards the potential visitor and formation of adapted infrastructure-which affords to receive visitors from foreign countries.

Main statements of dissertation paper are described in our published papers, like:

1.**Bakuridze.S.** “Peculiarities of integrational relations on a market of regional medical service”, Economy and business, ISSN 1987-5789, 2017, N4, 33. 101-110;

2.**Bakuridze S.** Tendencies of medical tourism developing, opportunities and perspectives”, Innovative economy and management, chapter 8, publication 3(2021);

<http://doi.org/10.46361/2449-2604.8.3.2021.75-84>

3.**Bakuridze S.2021**“Opportunities to Improve Regional Health Services and their Effectiveness-On the Example of the Autonomous Republic of Adzara), Journal Geostrategy, Baku, 2021 N5 (65), ISSN 2664-4975

4.**Tsetsxladze L., Bakuridze S.**, “Opportunities for the Development of Recreational and Medical Tourism”, International Scientific and Practical Conference, - Organization’s Strategy vs Realities of the Vuka-world, Ukraine, 2021. ISBN 978-966-926-392-6.